

אבני בנין לתולדות היהודים בוירונה

(תעודות מתוך פנקסי קהל וירונה)

מלוקטות וערוכות

על-ידי

ישעיהו זָנָה

מבוא

1

ב„ציון“ שנה ג' (תרצ"ח) פרסמנו שורה של תעודות מתוך פנקסי הקהל שביירונה בשם „אבני בנין“. הצגנו לנו שם למטרה להשיט להחוקרים חומר ממקור נאמן להנחת יסוד נכון לתולדות חיי הגיטו של היהודים באיטליה, כי בקווי הכלליים אין הגיטו שביירונה אלא בבואתו של הגיטו שביניציאה, אשר על הכלל כולו יצא ללמד. התעודות שפרסמנו שם מוגבלות הן בזמן ובתוכן. ברובן הגדול אינן באות אלא להאיר את חיי הגיטו ומצדם החיצוני, ז"א מבחינת הסדרים המהויים את המסגרת, המאחדת בהיקף חיצוני את היסודות השונים שבגיטו, וגם מבחינה זו מדת התעודות די מתוקה עדיין.

אנו מוסרים כעת לרשותם של החוקרים „אבני בנין“ חדשות, שורה חדשה של תעודות מפנקסי הקהל שביירונה, הפורצות את חומת הגיטו — ברובן קודמות הן בזמן ליסוד הגיטו — והמכניסות אותנו לסנים משורת הסדרים החיצוניים, באופן שיש בהן כלי לסייע לנו לתפוס את הלך התהוותה של הקהילה וגידולה מתוך עצמה. בעיקר מתייחסות הן לתעודות החדשות לעבר דתו של הרב, לטיטול בשאלת החינוך; מעידות הן על הדרגת השונות בתעודתו של הראש הרוחני בחיי הקהילה ועל המקום שתפסה בהם שאלת החינוך, ויחד עם זה עדים אנו לגידולה של הכרת עצמה של הקהילה והשתחררותה מכל זיקה חיצונית בחייה הפנימיים. וגם בהו יורדנו על הכלל כולו יצאה ללמד.

כדי שלא לתת פתחון פה לטעות, אנו מבארים ש„הכלל כולו“ אינם אלא מרכזי היהודים שחתת ממשלת השררה שביניציאה, שברובם המכריע הורתם ולדתם באשכנז, ואשר בתחלת התהוותם נשארו מעורים למקום מוצאם, ורק לאחר דורות רבים הולכים ומיטשטשים סימני מקורם, וקלסתר פניהם מראה דמיון לקלסתר פניו של המרכז הרומאי, הגרעין הכי עתיק והכי קבוע של היהדות האיטלקית. לא תמיד נזהרו חכמי ישראל לתת את דעתם על ההבדל הוה שבין המרכזים השונים שביהדות האיטלקית ובין תקופת הנעזות והבגרות במרכזי הצפון. וכחוד מחתא מתתו את המרכזים והתקופות, ועל ידי כך טרסו לעצמם את העובדות ופרשו את התעודות שלא כהלכה.

והמעבר מן היחוד אל השואת-המידה במרכזי איטליה הצפונית מקביל להלך התפתח חותה של הקהילה בכיוון שמן הלוך כלפי פנים. ישותה של הקהילה קיימת בראשיתה בקשרים חיצוניים; זכויות וקיומים משותפים ובעקבותם מסיים משותפים, נוסח התפלה וכדומה. ורק לאחר זמן של חיים משותפים כאלה הולך ונרקם בין חברי הקהילה קשר פנימי, דתי-תרבותי, המפית רוח חיים במסגרת החיצונית. והואיל והצורות החיצוניות הם דברים הנמסרים מרור לרור ומיטלטלים ממקום למקום, ברור הוא, שכל זמן שהצורות האלו הן מקום חיותה נשאר הקהילה מעורה למקורה הראשון, למקום לידתו של הצורות החיצוניות, ורק כשהקשר הפנימי המבוסס על חיי התרבות ההולכים ונוצרים בתוך הסביבה החושה מתחיל לטבוע את חותמו על החיים החיצוניים — הולכת הקהילה ומשתחררת מניקתה אל המקור, כדי לעמוד ברשות עצמה.

II

לארה של ההתבוננות הזאת אפשר ש"האברים המפורזים" של התעודות שאנו מפרסמים כעת יצטרפו לגוף שלם. התעודות האלו, ברובן המכריע, מעבירות לפנינו את השיגורם שחלו בתעודתו של הרב ובתפקידו כמשך של חשעים שנה בערך, ו"א מתחלת התחדשותה של הקהילה בשנת רצ"ט עד מותו של הרב הראשון של הגיטו (שפיט). בשיגורם האלה משתקפת תקופת המעבר של הקהילה שבירונגה מן המקור האשכנזי עד לידי עיצובו של האופי האיטלקי.

רגילים אנו לראות ברב הקהילה, ב"מורינו", את "עמוד התורן" של הצבור היהודי בחייו הפנימיים הרתיים, ובפרנסים את באי כחו של הצבור בחייו החיצוניים, ומכיון שהצד הרתי הוא מכריע בחיי היהודים עד המאה הי"ט — נשתרשה ההכרה על יסודי כחו של הרב בחיי הקהילה כמאות שקדמו למאה הי"ט. התעודות הבאות עלולות לערער את היסוד של ההשקפה הרווחת הזאת. אם נתבונן בעמדתו של הרב הראשון שבירונגה ר' יוחנן ב"ר סעדיא (רצ"ט—ש"י) כפי שבאה לידי ביטוי בתנאי מינויו, נראה שלא לבד שאין הוא מהווה אבר שנשמת הקהילה תלויה בו, אלא שבכלל הוא נשאר מחוץ למכונת הקהל. כל עיקר תפקידו הוא להתייך ושיבה, "לומר ההלכה" או "התוספות" לפני בחורים, שצריך היה להביאם מחוץ ליורונה. בכל ענייני הקהילה הוא כפוף לרצונם של הפרנסים ו' טובי העיר או י"א המבוררים, שהם ורק הם מהווים את העורך החי של הקהילה בכל היקפה עמדת חוץ זו של הרב באה לידי ביטוי גם באופן התשלומים של משכורתו; אין הוא מקבל את שכרו מקופת הקהל, ז"א מן המסים וה"עוליים" הקבועים והמסודרים, דוגמת החזן, הפקיד הראשי של הקהילה, וסופר הקהל, כי אם מנדבות מיוחדות לשמו ומקופת הצדקה, ממש כמו הבחורים הבאים אל הישיבה מבחוץ, שאף הם חיים על הנדבות ולא על תקציב הקהילה. סימן זה, שאין הרב משמש את הקהל כי אם את הישיבה, ומתחלה הקשר שבין הישיבה וראשה מצד אחד והקהילה שבתוכה קבועה הישיבה מצד שני היה כל כך קלושי, עד שלא הבדילו בין ישיבת וירונה לבין ישיבת ריווא' הסמוכה לה, ועל המתנדבים להחזיק הישיבה שבירונגה נמנים ג"כ שנים המתנדבים לטובת ישיבת בריווא'. כפי לפקת על צרכי הקהילה לא פנו הפרנסים אל הרב, כי אם ראו את עצמם מוכרחים למנות, או "לשכור" בלשון האנוקסים, סופר הקהל, שרוב עסקי הקהל היו נחתכים על ידו, וכמו כן "שכרו" באיכות מיוחדת, "אנטלר" בלשון הפנקסים, בויניציאה, שיעמוד שם על המשמר לתגן בכל עת על ענייני הקהילה שבירונגה, לא לבד אצל השורדה כי אם גם אצל ועד הקהילות.

רק במקצוע המשפט אנו מוצאים את הרב החדש רוכש לעצמו יסודי כח להיות דיין ביחד עם שני פרנסים, אולם תואר אב ב"ר טרם ניתן לו, ורק בסוף ימיו (ש"י) אנו מוצאים אותו מוכתר בתואר זה. ומעניין, שדוקא עמדתו מן הצד בעסקי הקהילה היא שעמדה לו לרכוש לעצמו מקום חשוב בשדה המשפט, כי בעיני בני הקהילה היה נחשב לסמל של אי משואפנים לשום צד. אמנם לעמים כשנגע הגדון לכל בני הקהילה, נחשב גם הוא במידה ידועה לנוגע והוטל עליו להציע את "סידור" העניינים לפני בית דינו של הרב מהירים מפדואה אין לשכוח שירונגה בתקופה הזאת טרם נשתחררה לגמרי מניקתו של הועד קטן שבויניציאה מצד א' ומניקתו של בית מדרשו של המהר"ם מפדואה מצד שני — שתי הסמכויות העליונות של היהודים שתחת שלטון השררה שבויניציאה.

תעודתו של הרב בתור ראש ישיבה והישיבה בתור ישות הקיימת בעצמה, מעין קהילה בתוך קהילה. — סימנים מובהקים הם, שעל קרקע היהדות האשכנזית אנו עומדים. רב ממין זה היה ר' יהודה ממינץ, זה הרב האשכנזי שקבע את ישיבתו, שנחרו אליה תלמידים מכל הארץ, בפדובה. מבית מדרשו של ר' יהודה מינץ יצא ר' יוחנן ב"ר סעדיא שהתמנה למעלה. חתנו של ר' יוחנן יורש מקומו, ר' יעקב ב"ר יעקב (ש"י) — אמנם בהשקפה ראשונה נראה כאילו אינו אלא ממשיך פעולתו של חותנו לאחר מותו, כי אין אנו מוצאים

חווה חדש בינו ובין הקהל וכבר בחיי ר' יחנן חותנו מילא את מקומו, אבל לאמתו של דבר, ידע ר' יועץ, האישיות היותר בולטת שבין רבני וירונא, לרכוש להרבנות במשך זמן כהונתו הממושך עמדות חשובות, לתת לה יסוד ואמן בחיי הקהילה ולהרחיב את חוג פעולתה השפתית. הרבנות הולכת ועוובת את הקרקע האשכנזי כדי לקבל צורה איטלקית. למשרתו של הרב בתור ראש ישיבה הוא מאחז את המשרה של סופר הקהל, וגם מתמנה אב ב"ר. הוא מרחיב את פעולתה של הישיבה בלמדו לכל בני הק"ק, לא הלכה והוספות. כי אם דברים השוים לכל נפש, ואינו מוניח את הדרשה בשביל בעלי הבתים. כל התפקידים האלה לא נאמרו בפירוש בכתב מנייניו; אבל אנו מכירים אתם מתוך הדרשות שהעמידה הקהילה להרבנים שבאו אחריה, וגם לא בבת אחת הוטלו עליה, כי אם לאט לאט הרחיב את חוג פעולתה. הישיגיו של הרב ר' יועץ בולטים בחזקת הרבנות שבין הקהל והרב הבא למלאות את מקומו, והוא ר' מנחם פורטו כ"ץ (שמי"ו — שני"ב). גם כאן אמנם הסעיף הראשון מדבר על הישיבה, כפי מנהג עירנו מנהג אשכנז, אבל הקדימה בצדן אינה מורה על הקדימה בחשיבות. בצדה של הישיבה אמה מוצא גם הלימוד לבעלי בתים, וגם הדרוש בכל שבת ושבת, גם החובה להתערר עם המרגשים וגם לכתוב בפנקסי הק"ק הן שטרות והן שאר דברים, ומה שחשוב ביותר התנאי השמיני, והוא לייצג את הקהילה לפני השלטונות וגם מחוץ לעיר (ו. א. ברניציאה במקומו של האנטל"ר שהזכרנו). מובן מאליה, שאת התפקיד הזה יכול היה למלאות רב שלא צמצם עצמו בתוך ר' אמת של הלכה, כי אם יבק תרבות המדינה וגדל בתוכה; ובאמת ר' מנחם פורטו כ"ץ הוא אחד הרבנים הנאורים שבאיטליה אשר יד ושם לו גם מחוץ לעולם היהדות.

בעקבותיו של ר' מנחם יוצא הרב הבא אחריו ר' מרדכי בשאן (שני"ב — שפי"ט). מרכז הוא את כל התפקידים שהוטלו על שני הרבנים שקדמו לו, כמולם גם הוא סופר הקהל, כמולם גם הוא אב ב"ד וגם דרשן; וכך מנחם פורטו ידן ודברים לו עם השלטונות והוא המנהל את המשאדמתן הקשה על יסוד הגיטו. ומפני כך הוא רואה את עצמו מוכרח לחתור על הלימוד בישיבה כדי להקדיש את כל כוחותיו לקדימה של הקהילה. יש בזה משום סמל לחתירה השלימה של הרבנות שבירונא ממקורה האשכנזי. אין מלא אישוא אם הרבנות בצורתה החדשה נראתה לאחדים מהמרגשים כאילו מטיגה היא את גבול סמכותם שלהם, והם משתוללים להגביל את השפעתה. מצד אחר הולך ופוחת חלקו של הרב בישיבה, והוא מוכרח להכיר בענייני סמיכה שווי זכויות לחבריו שבשיבה; כלומר לכל אלה המסתמכים להוראה כמדת.

המשיגו היה שחל בתעודתו של הרב והעברת נקודת מרכוז מן הישיבה לעסקי הקהילה מיכריחים היו לבוא ליד ביטוי גם באופן תשלומי מטכרות. ובאמת אנו מוצאים, שאין הרב חי כעת על נדבות, כי אם תופס הוא את המקום השני — תיקף לאחר זמן שכירות של ביהכ"ג — בתקציב הקהילה, ומשתלם הוא מן העולים הקבועים והמסודרים.

תקופת ר' מנחם פורטו כ"ץ יכולה להחשב לגולת הכותרת של הרבנות בירונא, שאצלה מהדה על הקהילה ומוסדותיה. בזמנו יצא לתהלה שמה של ישיבת וירונא באיטליה הצעירות, ופנו אליה אפילו אלה שמגמת פניהם היתה מכוונת להישיבות המפורסמות שבפראג ובקראקא. ובמדה ידועה יכולים לייחס לפעולתו של ר' מנחם פורטו הודקשות שדרתה של הקהילה והדגשת הכרת עצמה המתבטאת בתקנות הנועלות דלת במני התערבותם של הרבנים שמחוץ לירונא בענייניה הפנימיים של בני וירונא.

בין התעודות שאנו מפרסמים לוקחות מקום בראש, כמו שראינו, אלו הבאות להגביל ולהתחת את תפקידו של הרב בקהילת וירונא, ומובן מאליה, שנוגעות הן, גם בשאלת החינוך העברי. משלימות הן במקצת את המקורות לתולדות החינוך העברי באיטליה; וחשבנו לנכון

II

לאורה של ההתבוננות הזאת אפשר ש„האברים המפורזים“ של התעודות שאנו מפרסמים כעת יצטרפו לגוף שלם. התעודות האלו, ברובן המכסדע, מעבירות לפנינו את השיגים שחלו בתעודתו של הרב ובתפקידו במשך של תשעים שנה בערך, וזיא מתחלת התחדשותה של הקהילה בשנת רצ"ט עד מותו של הרב הראשון של המסו (שפ"ט). בשיגים האלה משתקפת תקופת המעבר של הקהילה שבירונה מן המקור האשכנזי עד לידי עיצובו של האופי האיטלקי.

רגילים אנו לראות ברב הקהילה „מורינו“ את „עמוד התוך“ של הצבור היהודי בחייו הפנימיים והתיים, ובפרנסים את באי כחו של הצבור בחייו החיצוניים, ומכיון שהגד הנתי הוא מכריע בחיי היהודים עד המאה הי"ט — גשטרשה ההכרה על יסודי כחו של הרב בחיי הקהילה במאות שקדמו למאה הי"ט. התעודות הבאות עלולות לערער את היסוד של ההשקפה הרווחת הזאת. אם נתבונן בעמדתו של הרב הראשון שבירונה ר' יוחנן ב"ר סעדיא (רצ"ט—שי"י) כפי שבאה לידי ביטוי בתנאי מצינו, נראת שלא לבד שאין הוא מהנה אבר שנשמת הקהילה תלויה בו, אלא שבכלל הוא נשאר מחוץ למכונת הקהל. כל עיקר תפקידו הוא החזיק ישיבה, „לומר ההלכה“ או „התוספות“ לפני בחורים, שצריך היה להביאם מחוץ לירונה. בכל ענייני הקהילה הוא כפוף לדצונם של הפרנסים, ו טובי העיר או י"א המבוררים, שהם ורק הם מהווים את העורק החי של הקהילה בכל הקפות עמדת חוץ זו של הרב באה לידי ביטוי גם באופן התשלומים של משכורתו; אין הוא מקבל את שכרו מקומת הקהל ו"א מן המסים והעוליים הקבועים והמסודרים, דוגמת החון, הפקיד הראשי של הקהילה, וסופר הקהל, כי אם מנדבות מיוחדות לשמו ומקומת הצדקה, ממש כמו הבחורים הבאים אל הישיבה מבחוץ, שאין הם חיים על הנדבות ולא על תקציב הקהילה. סימן זה, שאין הרב משמש את הקהל כי אם את הישיבה, ומתחלה הקשר שבין הישיבה וראשה מצד אחד והקהילה שבתוכה קבועה הישיבה מצד שני היה כל כך קלוש, עד שלא הברילו בין ישיבת וירונה לבין ישיבת ריו"א הסמוכה לה, ועל המתנדבים להחזיק הישיבה שבירונה נמנים ב"כ שנים המתנדבים לטובת ישיבת בריו"א. בני למקח על צרכי הקהילה לא פנו הפרנסים אל הרב, כי אם ראו את עצמם מוכרחים למנות, או „לשכור“ בלשון הסנסים, סופר הקהל, שרוב עסקי הקהל היו נחתכים על ידו, וכמו כן „שכרו“ בא"כ מיוחד, „אנטר“ בלשון הסנסים, בוינציאה, שיעמוד שם על המשמר להגן בכל עת על ענייני הקהילה שבירונה, לא לבד אצל השררה כי אם גם אצל ועד הקהילות.

רק במקצוע המשפט אנו מוצאים את הרב החדש רוכש לעצמו יפוי כח להיות דיין ביחד עם שני פרנסים, אולם תואר אב ב"ד טרם ניתן לו, ורק בסוף ימיו (ש"י) אנו מוצאים אותו מוכתר בתואר זה. ומעניין, שדוקא עמדתו מן הצד בעסקי הקהילה היא שעמדה לו לרכוש לעצמו מקום חשוב בשדה המשפט, כי בעיני בני הקהילה היה נחשב לסמל של אי משוא-פנים לשום צד, אמנם לעמים כשנע הנדון לכל בני הקהילה נחשב גם הוא במידה ידועה לנובע והוטל עליו להציע את „סידור“ הענינים לפני בית דינו של הרב מהר"ם מפדואה. אין לשכות שבירונה בחקופה היא טרם נשתחררה לגמרי מיתקתו של נדעוד קטן שבוניציאה מצד א' ומיתקתו של בית מדרשו של המהר"ם מפדואה מצד שני — שתי הסמכויות העליונות של היהודים שחתת שלטון השררה שבוינציאה.

תעודתו של הרב בתור ראש ישיבה והישיבה בתור ישות הקיימת בעצמה, מעין קהילה בתוך קהילה, — סימנים מובהקים הם, שעל קרקע היהדות האשכנזית אנו עומדים. רב ממין זה היה ר' יהודה מינצי, זה הרב האשכנזי שקבע את ישיבתו, שנהר אליה תלמידים מכל הארץ, בפתחו של ר' יהודה מינצי יצא ר' יוחנן ב"ר יהודה שהוכרז למעלה. החגו של ר' יוחנן וירוש מקומו, ר' יועץ ב"ר יעקב (שי"י — שמי"א), אמנם בהשקפה ראשונה נראה כאילו אינו אלא ממשין פעולתו של חותנו לאחר מותו, כי אין אנו מוצאים

חזוה חדש בינו ובין הקהל וברך בחיי ר' יוחנן חותנו מילא את מקומו, אבל לאמתו של דבר, ידע ר' יועץ, האישיות היותר בולטת שבין רבני וירונא, לרכוש להרבנות במשך זמן כהונתו הממושך עמדות חשובות, לתת לה יסוד נאמן בחיי הקהילה ולהרחיב את חוג פעולתה הדינית. פעולה הרבנות הולכת ועיובת את הקרקע האשכנזי כדי לקבל צורה איטלקית. למשרתו של הרב בתור ראש ישיבה הוא מאחד את המשרה של סופר הקהל, וגם מתמנה אב ביד. והוא מרחיב את פעולתה של הישיבה בלמדו לכל בני הק"ק, לא הלכה ותוספות, כי אם דברים השווים לכל נפש, ואינו מוגיח את הדרשה בשביל בעלי הבתים. כל התסקידים האלה לא נאמרו בפידוש בכתב מנייניו; אבל אנו מכירים אתם מתוך הדירשות שהעמידה הקהילה להרבנים שבאו אחריה, וגם לא בכת אחת הוטלו עליה, כי אם לאט לאט הרחיב את חוג פעולתו. הישגיו של הרב ר' יועץ בולטים בחזוה הרבנות שבין הקהל הרב הבא למלאות את מקומו, והוא ר' מנחם פורטו כ"ץ (שמי' — שני"ב). גם כאן אמנם הסעיף הראשון מדבר על הישיבה, כפי מנהג עירנו מנהג אשכנזי, אבל הקדימה במנין אינה מרה על הקדימה בחשיבותה. בצדה של הישיבה אתה מוצא גם הלימוד לבעלי בתים, וגם הדרוש בכל שבת ושבת, גם החובה להתועד עם המרנסים וגם לכתוב כפסקי הק"ק הן שטרות והן שאר דברים, ומה שחשוב ביותר התנאי השמיני, והוא לייצג את הקהילה לפני השלטונות וגם מחוץ לעיר (ו. א. בוינציאט במקומו של האנטליד שהזכרנו). מובן מאליו, שאת התסקיד הזה יכול היה למלאות רב שלא צמצם עצמו בתוך ד' אמות של הלכה, כי אם ינק מתרבות המדינה וגדל בתוכה; ובאמת ר' מנחם פורטו כ"ץ הוא אחד הרבנים הנאורים שבאיטליה אשר יד ושם לו גם מחוץ לעולם היהדות.

בעקבותיו של ר' מנחם יוצא הרב הבא אחריו ר' מרדכי בשאן (שני"ב — שפי"ט). מרכז הוא את כל התסקידים שהוטלו על שני הרבנים שקדמו לו. כמוהם גם הוא סופר הקהל, כמוהם גם הוא אב ב"ד וגם דרשן; וכר' מנחם פורטו דין ודברים לו עם השלטונות והוא המנהל את המשא ומתן הקשה על יסוד הניסוח. ומפני כן הוא רואה את עצמו מוכרח לחתור על הלימוד הישיבה כדי להקדיש את כל כוחותיו לקדמה של הקהילה. יש בזה משהו סמל לעשרורה השלמה של הרבנות שבירונא ממקורה ואשכנזי. אין סלא אישור אם הרבנות בצורתה החדשה נגאתה לאתרים מהמרנסים כאילו מסימה היא את גבול סמכותם שלהם, והם משחלדים להגביל את השפעתה. מצד אחר הולך ופוחת חלקו של הרב בישיבה, והוא מוכרח להכיר בענייני סמיכה שווי זכויות לחבריו שבישיבה; כלומר לכל אלה המשתמכים להוראה כמורה.

השנינו הזה שחל בתעודתו של הרב והעברת נקודת מרכזו מן הישיבה לעסקי הקהילה מיכרחים היו לבוא לידי ביטוי גם באופן תשלומי פסחונות. ובאמת אנו מוצאים, שאין הרב חי כעת על מדות, כי אם תופס הוא את המקום השני — תיכף לאחר דמי שכירות של ביהכ"ג — בתקציב הקהילה, ומשתלם הוא מן העולים הקבועים והמסודרים.

תקופת ר' מנחם פורטו כ"ץ יכולה להחשב לגלגל הבותרת של הרבנות בירונא, שאצלה מהודה על הקהילה ומוסדותיה. בזמנו יצא לתהלה שמה של ישיבת וירונא באיטליה הצפונית, ופנו אליה אפילו אלה שמגמת פניהם היתה מכוונת להישיבות המפורסמות שבפראג ובקראקא. וכמה ידועה יכולים ליחס לפעולתו של ר' מנחם פורטו הנקשות הדרתה של הקהילה והרגשת הכרת עצמה המתבטאת בהתקנות הנועלות דלת בפני התערבותם של הרבנים שמחוץ לירונא בענייניה הפנימיים של בני וירונא.

בין התעודות שאנו מפרסמים לוקחות מקום בראש, כמו שראינו, אלו הבאות להגביל ולהתחת את תפקידו של הרב בקהילת וירונא. ומובן מאליו, שנוגעות הן, גם בשאלת החינוך העברי. משלימות הן במקצת את המפורות לחלודות החינוך העברי באיטליה, וחשבנו לנכון

לספח להן שאר תעודות, שיש בהן משום מלואים לה"מקורות" האלה. תעודות אלו צריכות לשמש לא לבר להשלמת המקורות ברוחב, להגדיל את כמות החומר, כי אם בעיקר להשלמתו בעומק, להושיט מפתח להבנת החומר ולהכניס בו רוח חיים.

רגילים אנו לשקף שם "חברת התלמוד-תורה" עם בית-ספר של הקהילה בשביל ילדי עניים, וכל מקום שאנו מוצאים את השם "תלמוד-תורה" אין אנו מהססים להניח מציאותו של בית-ספר שאנו נתקלים בו ברוב קהילות מערב אירופה החל מסוף המאה ה"יח. וכמעט שאין אנו שמים על לבנו ש"התלמוד-תורה" בתור מוסד או חברה קודם הרבה בזמן לבתי הספר הנקראים בשם "תלמוד-תורה". וכי לא הרי תפקידו של ה"תלמוד-תורה" במאה ה"יו כהרי תפקידו בסוף המאה ה"יח. התעודות שלנו יש בהן משום להעמידנו על הפעות הזאת. ה"תלמוד תורה" מופיע כבר בשנת רצ"ט. ועד תל"א אין אפילו זכר לבית ספר עברי עממי.

אם נתבונן בהתעודות בישוב הדעת, נמצא שהן מלמדות אותנו, שהכלל הגדול השורר בתולדות החינוך הציבורי והוא שאין הוא הולך ונכונה מן יחידו מן אם מן הגג, כחו יפה גם לבתי תולדות החינוך שלנו. הכל יודעים, שבתקופת התחייה כמו בימי הבינים כתי הספר היחידים שאופי צבירי להם, ו"א שהמדינה מטפלת בהם ודואגת לקיומם, הם האוניברסיטה ושאר מוסדות החינוך הגבוהים. החינוך התיכוני והעממי נשאר ברשות היחיד, כלומר ברשות ההורים, ששוכרים מלמדים לבניהם. בתי הספר של הישועיים, שקמו בעקבה של הריפורמה שמנגד, ירדו מן הגג והתחילו לבנות את קידות החינוך, יצרו רשת של בתי ספר תיכוניים, לרוב פנימיים — "הסגרים" — (Collegium). בתי הספר של הישועיים שלטו כמעט שלטון מוחלט באירופה בכל המאה ה"יז ובתחילת המאה ה"יח. על ידיהם יצא גם החינוך התיכוני מרשות היחיד ונכנס לרשות הצבור. אבל החינוך העממי נשאר עדיין במחוק. ורק במחצית השנייה של המאה ה"יח, בתקופת המושלים האטורים בעלי הריפורמות, משקיע הצבור את אבני היסוד של החינוך העממי ומתחיל לטפל בו ולקחתו תחת חסותו.

לשש הדורות בתוך הצבורי שמגיבו למעלה מקבילים שלשה תפקידים שונים של ה"תלמוד תורה". מתחלה כל עיקרו לא בא אלא להחזיק "ישיבה", שבה למדים "הלכה ותוספות"; לאט לאט הוא מרחיב את חוג פעולתו, יורד מלמעלה דרגה אחת למטה, ומקדיש תשומת לבו לחנוך הנערים; שאיפתו היא יצירת "הסגר", אבל לא תמיד היא מתגשמת. ורק באחרונה נעשה ה"ת"ת" שם נרף למוסד של חנוך עממי.

התפתחותו של החנוך העברי בקהילת וירונגיא בכיוון שמלמעלה למטה בולטת מתוך התעודות שאנו מפרסמים כאן. כמעט כל ימיחם של שני הרבנים הראשונים, ר' יוחנן ור' יועץ (רצ"ט—ש"י), מצטמצמת פעולתו של ה"ת"ת בהחזקת הישיבה וטמורה היא בד' אמות של הלכה; לאמר ההלכה בבקר והתלשטות בערב בבדיה"ב—זה הכל, ותו לא עם הופעתו של הרב מנחם פורטו כ"ץ רואים את ה"ת"ת" מכוח את מבטו כלפי חנוך הנערים, ובכנת החוזה שבין הרב והקהילה ישנם שני סעיפים המתייחסים לחנוך הנערים. האם משיל עלי את החובה לספק על הלך לימודם, לשמוע את אשר למדו הנערים [בכל שבוע אצל מלמדים פרטיים], וזה יעשה בכל יום ר"י. והשני מחייב את הרב, ללמד חנם לשני נערים, שאין סיפק בידם לשכור להם מלמד. אבל עדיין חנוך הנערים טפל לרבנות, שעיקר תפקידה במקצוע החינוך הוא הלימוד בישיבה.

צעד אחר למניח, הוא לשחרר את הטיפול בחינוך הנערים מן הרבנות, אנו מוצאים בהסכמת הקהל משנת שס"ז, תחת הרב ר' מרדכי באשן, שמתוכה יוצא שתפקידם של הממונים על ה"ת"ת" היה למצוא חכם או חכמים דורשים בכל שבת ושבת. להשגיח על לימוד הנערים ולמצוא מלמד או מלמדים אם יהיה צורך בדרך. הממונים על ה"ת"ת לא הסתפקו איפוא בתפקודו של הרב שקבע תווה הרבנות של ר' מנחם. ושנשנה אח"כ בחוזה הרבנות של ר' מרדכי באשן, וגם לא בהסיוע הקטן שיוכל הרב להושיט לשני נערים עניים, כי אם דאגו למלאות את ענפינו של "חנוך הנערים", מחוץ למשרתו של הרב. ע"י הספקת מלמדים במדח הרושעה על חשבון קופת ה"ת"ת.

אולם מכאן עד לידי יסוד בית ספר קבוע עם כל הסדרים, שאנו מוצאים בתקנות ה"הסגר" של וירונ"א משנת תל"ז ותמ"ח שפירסמנו, הדרך די רחוקה. מתי נוסד בפעם ראשונה "הסגר" בוירונ"א עם תקנות קבועות לא עלתה בידינו למצוא בסנקסי הקהילה (סנקס חברת ת"ת נפקד בארכיון הקהילה) אבל מתוך תעודה אחת שמשנת תל"א נראה כאלו היה קיים כבר בית ספר שכזה ושכבר נראו בו סימני ירידה. זכר ראשון להסגר אנו מוצאים בתעודהי משנת תי"ב בערך, המתייחסת למחלוקת שבין הספרדים והקהילה האשכנזית. ה"הסגר" הראשון בוירונה נוסד, כנראה, על ידי הספרדים, וכיתר דיוק ע"י בני אבוהב, תיכף להשתקעוהם שמה, בשנת ת"א בערך, האשכנזים, ז. א. הקהילה הראשית, עשו נסיונות שונים גם הם לייסד הסגר, אבל אחדים מן הנסיונות בכלל לא יצאו אל הפועל ואחדים מהם לא האריכו ימים, ומצואתו של ר' מרדכי בשאן השני משנת תס"ב אנו למדים, שה"הסגר" היה אחד מן הדברים שרץ אחריו כל ימיו ולא הגיעו.

פירינצי, שבט תרצ"ט.

אבני בנין לתולדות היהודים בוירונא

א.

1539—5.1V

רצ"ט — יום א' חה"מ פסח

הסכמה למנות ועד בן י"א חברים, שיבחרו בקלטי מאת הקהל.
תפקידו של הועד להתעסק בצרכי הכלל „על כל צדה שלא תבא“
„ולבטל כל בלבול ליחיד חיי“.

בהנו"א עמ"י עש"יג).

למען יהיה השלום מותרך בין עמו קהל קודש ווירונא יצ"ה, נועדו היום
יום א' חה"מ מפסח רצ"ט לפ"ק הקהל הנ"ל, וכ"מ אברהם כ"ץ היה פרנס כעת
והקהל והפרנס הנ"ל הסכימו יחד לברור אחד עשר אנשים מהקהל יצ"ה, ולהם
יקראו לתועד, ולהם יהיה יכולת כאילו היה כל שאר הקהל עמם, והי"א אנשים
אשר יעלו בבושל, ובלוט², היו משתעבדים לטרוח להתעסק ולהשתדל על כל
צדה שלא תבוא ולשאך עסקי וטובת הקהל יצ"ה, אם יקרה אז יבא איזה עסק
או בלבול ליחיד ח"ה, גם הי"א אנשים ישתדלו ויתעסקו לבטל הבלבול ההוא כדי
ה' הטובה עליהם, ובתנאי כפול, שהי"א ברורים שיעלו בבושולי ובלוטי¹ לא
יסדרו להפחית יכלתם לשום מספר רק תמיד יהיה היכולת ביד הי"א ברורים כן
יקום, לא פחות מהם, אמנם לא יהיו רשאים להפחית מספר הי"א בשום פנים, והסדר
והתקנה כנ"ל ימשך שנה תמימה מיום הנ"ל, היינו הי"א ברורים ינהגו במ"ט
(במזל טוב?) בכל הנ"ל עד יום ראשון חה"מ מפסח שלש מאות לפ"ק, וכל הנ"ל
יקויים בקנס שמנה סקודי, תחצי לתועלת הקהל יצ"ה ותחצי לתאשינאל³
בווניניי"א, ומי שיעלה להיות א' מן הי"א בדורים הנ"ל לא ימאן ויסוג אחור
בקנס שני סקודי להצדקה פה ווירונא, וחבריו יגשו אותו עד שיפרע קנס הנ"ל.
והושם הפארטי⁴) ונשארה בי"ג בלוטי, הן ו' בלוטי' לאו.

[בשלטון הקהילות באיטליה במאה זו אנו מונים שתי תקופות:
תקופת ההתחלה, שבה נמצא השלטון בידי כל בני הקהילה. האורגנים של
הקהילה הם: הועד הכללי (=אסיפת הקהל כולו) במלוא מובנה של המלה,
הפרנס או הפרנסים הממונים על ידו — דוגמת הקומונה של ימי הביניים

1) = בעזרת השם נעשה ונצליח אמן, עזרי מעם ה' עושה שמים ארץ.

2) Bossolo e ballotto = קלטי וכדורי הצבעה.

3) Arsenal = מחסן לנשק ולספנות.

4) Parte = הסכמה = הצעה.

בראשיתה, כשצרכי הצבור הולכים ומתרבים ומורגש צורך בפעולה תדירית ורציפית להגן על ענייני הכלל והפרט. נמסר חלק מן השלטון של הקהילה, ביחוד התנגנה על ענייני הקהילה כלפי חרץ, בידי ועד מצומצם, והוא הועד הקטן — והיא תקופת ביטוסה של הקהילה מינוי הועד של י"א בשנת רצ"ט בוירונוה סימן מובהק הוא להתחדר שותה של הקהילה וקביעותה באותו הזמן. עד שנת ר"ץ, לרגלי התרופפותו של שיווי המשקל המדיני בין המדינות השונות באיטליה וההתחרות שבין השררה שבויניציאה ומדינת האפיפיור, היתה ממשלתה של ויניציאה ביבשה מחוסרת קבע. ולפיכך גם קיומה של הקהילה בוירונוה, שמשנת קס"ד (1404) היה מבוסס על הקיומים והזכויות שקיבלה מאת השררה, אופי ארעי לו. אולם משנת ר"ץ והילך סדרי המדינות באיטליה הולכים ונעשים קבע, וביחוד בממשלת השררה שבויניציאה, ואו גם הגיע זמנו של קהילות היבשה שתחת שלטון השררה ליצור אורגנים הנחוצים לחיי קבע ורציפות].

ב

1539 — 7. IX

רצ"ט — כ"ד אלול

הסכמה למנות את הרב ר' יוחנן בן סעדיא „לראש שר ושופט ומורה“ ובעיקר „מרבץ תורה“ בישיבת וירונוה, לשלש שנים.

היום יום ה' כ"ד אלול רצ"ט לפ"ק והיה מעשה הצדקה ותלמוד תורה שלום.

הושם הפאר"ט על ידי שני הפרנסים כעת הקצינים כמ' אליקום יצ"ו וכמ' משה מרייאן יצ"ו בזה נוסח.

ראה ראינו והנה רעשה הארץ ומוט התמוטטה הארץ מעלבנותה של תורה אין לומד אין מלמד, אין פורק אין שונה אין עומד בפרץ להחסיק ידי עושי מלאכת ה' ית' לגדוד גדד רק איש אחר בצעו וגבר אחר טרפו, באשר מזונותינו קשים עלינו ובפרט בזמן הזה, לכן הסכמנו כדי לצאת ידי חובת שמים וחובותינו להרביץ תורה בינינו. ומעתה ומעשיו הננו מקבלים ושמים עלינו לראש שר ושופט ומורה הגאון מוה"ר יוחנן יצ"ו במקה"ר סעדיא זצ"ל, הוא יהיה ראש ישיבה פת ווירונא להרביץ תורה בישראל באופן הזה, דהיינו יהיה מחוייב הגאון הנ"ל כל מחרת בהשכמה) אחר סיום התפלה בביהכ"נ לאמר הוהלכה למי שירצה לשמעה, וכן יהיה מחוייב כל יום שעה אחת או יותר קודם תפלת המנחה, לבא לביהכ"נ לאמר התוספות, וכן בין המנחה שעה א' לפני המנחה לאמר מספר פוסק א' כפי אשר יסכימו רוב השומעים, ולא יוכל ללמד יתור משבע שעות ליום לכל היותר. ובענייני הקהל יהיה מחוייב לכל בקשת הק"ק יצ"ו או הפרנסים יצ"ו לגזור או להתרים או להסכים על איזה עניין או תקנה או מה שיהיה בעסקי הקהל יצ"ו בין ליחיד בין

לרבים, לעשות בכל מאמצי כחו למלא רצונם בעניינים נכוחים כדין וכשורה ולהוכיח ולייסר בהסכמת אחד מן הפרנסי' או אחד מן י"א המבוררים באם הפרנסיס היו נוגעים בדבר המעוותים. עקלקלותם ולהדריכם בדרך המוסר ולחזק ידי הלומדים ולהכריחם בכל מאמצי כחו ללמד.

ובשכר טרחו וביטול זמנו יקבל משה חדשים לששה חדשים עשרה סקודי', וכל זמן אשר לא יקיים הגאון הנ"ל התנאים הנ"ל בעניין הלמוד כנ"ל אזי לא יהיה מחוייב הקהל יצ"ו הנ"ל לאשר התנאים הנ"ל עמו. והתנאים הנ"ל ימשכו שלש שנים רצופות מתחילת ר"ה ש' לפ"ק הע"ל ומסיימים ר"ה ש"ג' הע"ל. והמעות הנ"ל יגבו בזה האופן, דהיינו יקרא כל איש ואשה אשר ייטב בעיני הקהל יצ"ו להתנדב ולכתוב ולחתום בפנסק הקהל יצ"ו מכת"י ממש אשר ידבנו לבו לתת לכל ששה חדשים שלש שנים רצופים, והפרנסיס אשר ימצאו בעת פריעת המעות, יהיו מחוייבים לגבותם מן המתנדבים בין מדצונם בין שלא מדצונם. ומהמעות הנ"ל יקבל הגאון שכרו משלם והמותר יותן ויחולק לבחורים מלמדים (לומדים?) פה בשיביה להספקה, וכן יובררו שלשה אנשים מן הקהל יצ"ו לחלק ולפור מעות הנ"ל לת"ת ולהשתדל ולהביא הנה בחורים לומדים, ויהיו מחוייבים לעשות קופה לת"ת לקבל בה בבית"ב ב' ו' כדי לקבל מעות ליתן על ידי עושי מלאכת ה' ית' באמונה.

השלשה מבוררים הנ"ל, יהיו מחוייבים להראות חשבון סוף השנה לגבאי הצדקה פה ווירוג'א מהאשר בא לידם ואת אשר הוציאו, ובשכר זה יזכינו לביאת הגואל ולבנין אריאל וכן יהי רצון אס"ט(1).
ונשארה הפאר"ט בכל הבלוטי(2).

באים על החתום: אליקים בכמ"ר משה אור שרגא, יצחק המכונה זעליקמן ב"ר גרשון חפץ, אליעזר ב"ר אלעזר, דוד בכמ"ר יצחק איש וירונ'א, גדליה בכמ"ר שלמה ז"ל מניצ"א (?) משה בכ"מ רפאל שלמה ויאנגק ז"ל, יודא בכ"מ טובי'א, ישראל אשר כ"ץ (?) ז"ל, משה בכ"מ יצחק יעקב מריגייאן, שמואל בכמ"ר יחזק ז"ל, יודא בכ"מ משה שוואב, ברוך בן הגאון ה"ה כמהר"ר שמואל מרגליות יצ"ו, אברהם בכ"מ שניאור תבחן ז"ל, שבתי מלודי, אברהם בכ"מ יצחק מקוגייאן, דוד בכ"מ יעקב שוואב.

גם אני נדרתי ליתן ולנדב משה חדשים לששה חדשים סקודי אחד הזב בזה(3) מתחיל ר"ח אדר ש"ן לפ"ק, ואריכוה נדבתי כאשר ייטב בעיני א"ה גאם שלמה ב"ר יודא ב"ק זצ"ל הנק' שלמה ריבא.

גם אני נדרתי ליתן להספקה עבודת ת"ת ריווא' דטריניט' ארבע סקודי' מאת כל שנה ועל שלשה שנים מתחילים ר"ה ש"א הע"ל בתנאים שילמדו ויהיה

(1) אמן סלה סלה

(2) הוצעה נתקבלה על ידי טלם = כל כוורי ההצבעה (בלוט) היו בעד ההצעה.

(3) Scudo d'oro in oro

ישיבה מבחוריים. היום יום ה' י"ו אלול ש' לפ"ק. נאום יעקב בכמ"ר גרשון ב"ק זצ"ל,

[הפרנס כמ' משה מרייאן נזכר לברכה מאת ר' שלמה עתיה בהקדמתי לפי' תהלים ויניציאה ש"ט: "ובירונה מצאתי... וגם איש תם וישר משה מארייאן".

הגאון מהר"ר יוחנן הוא כנראה, תלמיד מבית מדרשו של מהר"י מינץ, שאלהיו קפסאלי אומר עליו: "מהר"ר יוחנן, זה היה חריף גדול, ומתוך חריפותו לא היה עומד על האמת, וגם היה מן המיוחסים" (השוה אסף, מקורות לתולדות החנוך, 11. עמ' ק"ו). ר' יוחנן "אלוף התורה והאורב בנפשו" הנזכר בשו"ת מהר"ם מפדוואה (סי' ב"ט ופ"ו), אינו אלא ר' יוחנן דנץ, כי כמו שנראה להלן פנה ר' יוחנן שלנו בעניינים שונים במצות הפרנסים למהר"ם מפדוואה, גירונדי (תג"י עמ' 178, סי' קי"ז) ורמשי"ג. שלא ידעו מציאותו של ר' יוחנן שלנו, ויהו צלי כל יסוד את ר' יוחנן שבמהר"ם מפדוואה, עם ר' יוחנן טרייש בעל "קמחא דאבישונא". דבריו של ר' שלמה עתיה הנ"ל: "ובירונה מצאתי החכם ר' סעדיה ב"ד יעקב" נראה שמכוונים לאביו של ר' יוחנן, ונצטרך לומר שעתיה עבר בירונה לפני שנת רצ"ט. אבל יותר נראה שנפלה טעות ברשימתו של עתיה וצריך להיות: "ר' יוחנן ב"ר סעדיה יוד' יועץ ב"ר יעקב" חתנו.

תעודה מעניינת לחיי ר' יוחנן שלנו מצאתי בשו"ת ר' עזריאל דאיינה סי' רכ"ה, ואנו מביאים כאן ראשי פרקים ממנה: "מצד הכח הניתן לי יום ד' כ"ג יני"ר רפ"ז לפ"ק בפני עדים ה"ה כמ' יחיאל בכמ"ר וורדימס פואה יזי"א וכמ' יזודה בכ"מ שמואל דאיינה זלה"ה ובק"ס ובשבעה מכל טענות יש לקצת הקהל מקרימונה שהיא פה ה"ה כמ' יעקב מרגיץ יזי"א וכמ' שלמה בארקו יצ"ו וכמ' לוריץ פילאסטרן יצ"ו וכמ' זלמן בודולאן יצ"ו על הר"ר יוחנן ב"ר סעדיה זלה"ה על ארדות התשע מאות וס' סקודי, אשר פרעו בתפיסתם בקרימונה לדוכוס ממילאנו זה ימים אחדים, והוא היה בתוך העדה בקרימונה ונתפס גם הוא רק בחכמתו נמלט... והנה האנשים הנ"ל טענו ותבעו מהר"ר יוחנן הנ"ל שיפרע גם הוא חלקו מהתת"ק וס' סקודי אשר פרעו בתפיסתם כי גם הוא מבני הקהל מקרימונה... והנה הר"ר יוחנן השיבם... כי אינו נמצא במדינה ההיא לא הוא ולא ממונו וגם אין דעתו לחזור שמה... טענותיו, כי מה שתבע הדוכוס מהיהודים שלא עשו האינקנטו כפי נוסח התנאים עשה ליהודים... והוא לא היה ראוי להענש בזה כי לא מכר שום משכונות מאז בא לקרימונה, כי לא ישב עדיין בקרימונה עד עת למכור משכונותיו... כי הפטור ליהודים אינו מועיל להר"ר יוחנן

(1) כך אני מצטט את שטיינשינדר, וביחוד הקטלת הבוליאני שלה.
 (2) incanto — מכירה סופית, בזכות לחות שבאותו הזמן מרובים הסעיפים על אופן המכירה הסופית של המשכונות שלא נמרו.

הדוקט'ו... והתנאים הנ"ל ימשכו שלש שנים רצופות מתחילים ר"ה ש"ג לפ"ק ומסיימים ר"ה ש"ו הע"ל במ"ט. והמעות הנ"ל יחנן למע' הגאון נ"י (=נר ישראל) מוהר"ר יחנן הנ"ל יצ"ו מארגו הצדקה פה וירונ"א מזמן לזמן כנ"ל. והגבאים אשר יהיו בעת ההיא יהיו מחויבים לתת לחגאון הנ"ל שכרו מארגו הצדקה כנ"ל כלי איחור דחוי עכוב ואמתלא כלל. נשארה הפרטה י"ו הן ג' לאו א' א"י (=אינו יודע).

ג.

1540 — 23.VII

ש"ן — ח"י אב

הסכמת הפרנסים לשאול את דעת הקהל, אם הוא מסכים לתת יפוי כח לה"ר ר' יחנן שיסדר חלוקת המקומות בבית הכנסת החדש.

למען יהיה השלום והאהבה מתוך בינינו דרי ק"ק יצ"ו, אצ"נו הסכמנו יחד אנתנו פרנסים' כעת לעשות סדר ותיקון ע"ד נתינת המקומות בביהכ"נ חדש אשר אנו עושים במז"ט ובשעה ברכה אכ"ר¹) בהיות כי כמעט תם ונשלם הבנין בע"ה, והסדר יהיה בזה האופן לבולוטאר² עפ"י בושולי ובלוטי אם יראה בעיני ק"ק וירונ"א יצ"ו או הרוב מהן להעלות ולהתמנות עלינו הגאון מוהר"ר יחנן יצ"ו להיותו ממונה ע"ד חלוקת המקומות כנ"ל, למען לא יגע אדם במה שאינו שלו אך בתנאי שלא יהא אתו שום א' ממנו בני ק"ק יצ"ו בעת נתינת המקומות כנ"ל ולא שום א' ממשרתיהם או מאוכלי שלחניהם כי אין איש ממנו אשר אין לו קרוב או גואל תוך הקהל יצ"ו, ואינו דין שהשנאה או האהבה תפעול בזו וכיצא בזו ובפרט בענייני ק"ק יצ"ו.

[מתוך ההסכמה הזאת אנו למדים, שהתחדשותה של קהילת וירונה שבאותו הזמן באה לידי ביטוי לא לבד בהסתדרותה הפנימית, כפי שראינו בתעודה א' ב', כי אם גם באופן מחושי בבנין בית כנסת חדש. מסופה של ההסכמה נראה, שהרב ר' יחנן לא היה לו קרוב או גואל בוירונה, כפי שרמזנו במבוא, ורחוק איפוא לשער שאביו שימש ג"כ רב בוירונה כפי שנראה בהשקפה הראשונה בדבריו של ר' שלמה עתיה הנ"ל. זה מחזק איפוא השערתנו שלמעלה, שדברי עתיה מסורסים הם].

ד.

1540 — 23. X

ש"א — כ"ד חשון

ועד היא מקבל הצעת הפרנסים למסור בידו של המהר"ם מפדואה את סידור הסכוכים שבין בני הקהל בנוגע לחלוקת המקומות בביהכ"נ החוש. לשם זה נשלחים למחאה הר"ר יחנן בידו עם שני חברי הועד.

ילך הפרט"ה בשם שני הפרנסים כעת דהיינו כמ"ר ברוך איש מרגלית

(1) = אמן כן יהי רצון.
(2) = ballottar = להטיל גורל — להצביע.

והבחור כ"מ אברהם יצ"ו אם לשלח הדוגמא דהיינו מדע"ל בלע"ז למחרר"ם מפדוואה יצ"ו ולשלוח שמה מהר"ר יוחנן יצ"ו בחבורת כ"מ יצחק ב"ש וכ"פ יעקב סג"ל תוך משך זמן ג' ימים ומהרר"ם הג"ל יסדר ויתקן כל ההפרשות שיש בינינו ע"ד מושבי איש ואיש בביהכ"ג חדש ואיש לא ימרה פי הגאון מהרר"ם הנ"ל בקנס שיהיה נבדל ונכרו בביהכ"ג ועונש עשרה סקודי לבנין המגדל החצייה, וחצי השני לבנין החומות פה וירונא, ונשאר י"ב הג' א' לאו.

[מכאן אנו רואים שמצודתו של המהר"ם מפדוואה היתה פרושה על כל הקהלות, וקהילות היבשה בכלל, שבמדינת ויניציאה, שקיבלו עליהן מרצון את מרותו, ועל כן הוא חותם בתקנות פירארה שמשנת ש"ד: "מורשה ממדינת ויניציאה" (ולא מק"ק וינ). שלמה עתיה במקום הנ"ל כותב: "ובפדוואה מצאתי הרב המובהק בכל איטליה ר' מאיר אשכנזי" הושה קאסוטו, אנציקלופדיה יודאיקה א, עמ' 1079].

ה

ש"ד — ד תמוז
הסכמה שבקיבוץ הכסף להחזקת הישיבה — הספקת התלמידים —
והולקתו יתעסקו שלשה ממונים בחבורת הר"ר יוחנן.

הושם פאר"ט למנות ג' אנשים בחבורת הגאון מהר"ר יוחנן י"ץ לחלוק דמי ההספקה לאתם אשר לומדים וילמדו פה וירונא בישיבה איש איש לפי מדרגתו ולפי ידיעתו, וד' האנשים ישתדלו לקבל כל ב' וה' ור"ח ותענית בביהכ"ג מעות, ליתן ע"י עושי המלאכה באמונה, הג' אנשים ילכו בחבורת הגאון מהר"ר עד חצי אלול לשקוד על דלתי הנדיבים לשאול אשר ידבנו לבו לתת לת"ת וירשום בכתב ידו את אשר רוצה לתת.

ו

ש"ד — כ' תמוז
מנוי ציר או מורשה מקהלת וקדונה בוויניציאה כדי להגן שם אצל
השררה ובעד הקהילות על עניני קהילת וירונה.

שמו פרי"ט למנות ולהשכיר כמ' יוסף בכמ"ר אליעזר מנהיג בבית הקצין כמ"ד קוזי סג"ל להיותו אנטלרי ושוליצדורי בוויניציא, בכל עסקי הקהל מוירונא דהיינו צורכי רבים כפי אשר יסדרו אליו ממוני הקהל יצ"ו או פרנסי הקהל ויתיה מחויב לפקוח עיניו ולהשתדל בכל מאמצים כחו בכל המשפטים אשר יצטרך, ולהיות גם עם הממונים מהקהילות יצ"ו בכל עת אשר יצטרך ולעשות אשר יגדרו עליו לטובת הק"ק יצ"ו בכל עת, זמן ועידן אשר יצטרך, ועבור שמרו יקבל עבור שנה תמימה ששה סקודי זהב בזהב מכיס הק"ק.

(1) modello=modell = דוגמה — תרשים. הכתיב אשכנזי; האיטלקים אינם
שומשים ב"ע" לתנועה e
(2) = בא כה. = Sollecitor (3) = סרקליט.
(4) = Scudo d'oro in oro

[נראה שהקהילות השונות שבמדינת ויניציאה החזיקו מורשים קבועים בוניציאה, שמצד אחד שמשו פרקליטים אצל השררה — השתדלו להסיר בלבולים, להמתיק את כובד העולים וכדומה — ומצד השני הגינו על ענייני קהילותיהם ביעדי המדינה, שהתאספו בהם מזמן לזמן "הממונים מהקהילות". מוסד דומה לזה היה, לפי השערתנו, בקהילות שבמדינת האפיפיוד; גם שם החזיקו הקהילות צירים קבועים ברומה. (עי' דברי הימים לפאולו הרביעי, פ' ו', הע' 38). ברגיל בחרו ל"גאמן" באיש ששיח ושיג לו עם השלטונות. ואיש שכזה הוא "ב"מ יוסף בכמ"ר אליעזר מנהיג בבית הקצין כמ"ר קזי סג"ל". ז. א. מנהל הבנק להלוואה על משכונות. הקצין כמ"ר קזי סג"ל, הוא קרוב לודאי, "הנבון נכבד וישר ר' כוזי בן משולם", הנזכר לשבח אצל ר' שלמה עתיה בהקדמתו הנז', ונזכר ג"כ בשו"ת מהר"ם מפדוואה סי' פ"ב, בשם כמהר"ר "משולם קושי" והוא ממשפחת "משולמים" (del Banco) הבנקירים המפורסמים שבאותו הזמן בוניציאה].

ז.

.1545 — .VI 28.

ש"ה — ח"י תמוז.

חידוש החזוה עם הר"ר יוחנן בהדגשה מיוחדת של תפקידו בחור
 "שופט", והוא לקבוע בית דין כיתח עם שני פרנסים בכל יום א'.

הושם הפרטה עפ"י שני הפרנסים בחבורת שני האנשים אשר נמנו לסדר ולתקן דברי ק"ק יצ"ו לחדש ולהחזיק הפארט"ה מן הגאון ריש מתיבתא כמה"ר יוחנן יצ"ו: השכירות שלו דהיינו ט"ו דוקט"י לשנה מדמי הצדקה, ויחוייב הגאון הנ"ל לישב בכל יום א' עם הפרנסים אשר ימצאו לעת ההיא, ולפניהם יבא כל ריב וכל מרחץ ומהם יצא הדבר לאשורו או יתנו להם לדיינים אנשים מהק"ק יצ"ו, והם יעשו הק"ק יצ"ו שני נכנסים באם יהיה אחד או שניהם מהם פסול או אינו בעיר. ואם יעבור אחד מן הפרנסים שלא לישב בכל יום א' יפול הוא בקנס א' שקודו' להצדקה בכל יום א' שיעבור ולא יושב אם לא יהיה אונס ידוע ח"ו או אם אינו בעיר. ואף אם לא יהיה דבר מריבה בעת ההיא או ביום ההוא יחוייבו לישב בביהכ"נ שעה אחת וזה ימשך ארבעה שנים, אכן הבעלי דינין יראו באם יוכלו להשוות דעתם לכדר להם כל אחד ואחד. ואם לא יוכלו להשוות בזה תוך זמן מעת לעת או יהיו הפרנסים עם הגאון הנ"ל לדיינים או המה יתנו להם דיינים כנ"ל פה ווירונה ולא מחוץ לעיר. ומי שיעבור על זה יפול בעונש עשרה שקודי זהב לכל פעם התצי לחבורה החצי להקדש פה ווירונ"ה. וכן את אשר יבורר לדיין או אשר יבחרו הגאון עם הפרנסים לדיין יחוייב להיות דיין בקנס שלשה שקודי זהב לכל פעם אשר יסרב לבעל דיין. וכן את אשר יססוק המבוררים או הגאון עם הפרנסים או עם הנכנסים, יחוייבו לקיים בקנס עשרה שקודי זהב לכל המסרב מלקיים אחד מדברי פסקם.

ונשאררה הפארט"ה יו"ד הן ד' לאו.

[בהסכמה זו הונח היסוד לסדרי המשפט, שיקבלו את צורתם השלמה והמלאה בארגון בתיי הדין שבגיטו משנת שפ"ג (עי' אבני בנין ו. עמ' 11 — 12)].

ח.

1543 — 25 .iv

ש"ג — כה אבריל

הועד הקטן שבויניציאה קובע חוקי ה"מותרות" (תקנות הפומפיה) בהלכשה ובהגי משפחה: נשואין וברית מילה. התקנות הלזות על כל הדרים תחת ממשלת השררה.

יום ד' כ"ה אפריל ש"ג בוועד קטן.

יען כי בעו"ה ראינו כי אזלה פרוטה מכיסנו מחמת כובד עול המסים אשר עלינו לפרוע להשררה יר"ה וגם מפני תהפוכות הזמנים שעברו עלינו תם כספנו והרווחים הולכים ומתמעטים מדי יום ויום ולא נשאר לנו בלתי אם גאותנו לכן אמרנו לראות ולתת סדר להסיר ממנו רום לבכנו ולמעט ההוצאות היתרות הנעשות במלבושים ותכשיטים ומשתאות.

בכן יושם פרט"ה מצד הג' ממונים ומצד הנועדים שכל הדרים תחת ממשלת השררה יר"ה ינהגו בזה האופן:

ראשונה יולדת נקבה אין להדרין¹ לה דבר רק הפסולים לעדות מחמת קורבה לה או לבנותיה. יולדת זכר אין להדרין לה רק הפסולים לעדות כנ"ל והנקראים לסעודת הברית, ולא יהיו נקראים לסעודת הברית רק פסולים לעדות כנ"ל וקומפארטי² וקומארטי³ ועוד עשרה בני אדם יהיו אנשים או נשים. אכן ליולדת עניה מקבלת צדקה יכולים להדרין מעות או תרנגול, או שאר דבר, רק שלא ידרינו קומפיטי³ ומרציפאנו³ ומה שידרינו לעניינים ידרינו קודם קדיו בשלמים ימי לידתה שהוא חדש ימים כמנהג ולא ימתינו לשבת שילכו לבית הכנסת כאשר עשו עד כה.

גם כאשר תלך היולדת לביהכ"נ לא תדרין מגדיל רייז⁴ או שאר עניינים לשום אדם חוץ לבית יהיו קרובים או רחוקים, אמנם לרב המברך יוכל להדרין קומפוציוני⁵.

לנשואין, לא יהיו נקראין לסעודת הנשואין רק הפסולים לעדות כנ"ל לבעלי הנשואין או לבניהם או לבנותיהם ועוד עשרת אחרים בין זכרים בין נקבות בסעודת הסבלונות וכן במוצאי שבת, אך בליל שבת ושבת בבקר לא יוכלו לקרא רק פסולים לעדות כנ"ל ותצוניים שבאו בשביל הנשואין ומי שיברך שבע ברכות

— Compare e commare — (2)

(1) — לתת דורון — לתת סתנה.

(3) — confetti — מטתקים עשויים

סוגק ספנדוקיה — בעלי הברית בשון יהודי איטליה.

(3 a) — marzapana — עוגה עשויה מטתקים וסוכר.

compotazione = compozione — סעודה מסתה.

(4) — Mandel-Reis בנימינה.

והרבנים והשמש ומנגנים, חזנים וסירווידור¹: אינם בכלל הנ"ל כי יכולים לקרא אותם לנשואין כרצונם מוסף על סך הנ"ל בכל הסעודות.

ועל דבר המלבושים לא תלבש שום נקבה ווישטודה² או שוטגה³ של פיליצה⁴ של שום ווילודו⁵ כלל ולא שום ווישטודה או פיליצה או שוטגה של רוז⁶ או דמשקו⁷ מאיזה צבע שיהיה לא תוכל להתלבש שום נקבה. ומי שידיע הדבר להממונים יהיה שיקרעט⁸ וי' אמנם מי שישא את בתו לאחד שדר חוץ לגליל והחתן יליך אותה חוץ לגליל אחר הנשואין ואז אחרי שתהיה מקודשת בשעת החופה תוכל להתלבש כרצונה תוך ששנה ימים אחרי החופה בגליל זה.

שלשלת זהב לא יהיה לשום נקבה בגופה שתהיה שוויה יותר מן ל' דוקטי ולא יהיה בגופה שלשלת זהב ופילצה פערלי⁹, בפעם א', וגם לא תחגור חגורה של זהב, ודרי וויניצי¹⁰ הם מצווים משרי הפומפ"ה¹⁰.

הזכרים לא יעשו שום מלבוש של ווילודו או רוז או דמשקו רק זופוני¹¹ רוז ווילודו או דמשקו וקאלצע¹² של רוז ודמשקו ולא מנעלים, וציקלי¹³ של ווילודו, ולא יהיה בגופם שום שלשלת זהב.

כל מי שעובר על אחת מכל הנ"ל הן פה הן בטער"ה פערמו¹⁴ יהיה נענשים לכל פעם חמשים דוקטי, השליש להקוידור¹⁵ וב' שלישי להארשינאל¹⁶ אם העובר הוא בויניצי¹⁷ ואם בטער"ה פערמו יהיו הב' שלישי למושל העיר. ואם מושל העיר לא יקח העונש או יהיה להארשינאל פה, ואף גם העובר יהיה מובדל מכל דבר שבקדושה לא יבא שום אדם לשמחתו או לאבלתו עד יפרע העונש משלם ובכל עת זמן וועד גדול יוכל לבטל פרטי זו כולו או קצתו. ואם לא יבטל אותה וועד גדול יהיה קיים עד יבוטל בוועד גדול ונשארה עפי' כולם.

מ ל ו א י ם - ל ת ע ו ד ה ה ק ו ד מ ת

11. 19 — 1548

ש"ה - י' אדר

התחדשות תקנות הפומפ"ה בשנת ש"ה בהוספת חומרות בעיקר בתכשיטי הנשים.

ליל מוצ"ש, י' אדר ש"ח לפ"ק [נתועדו?] הקהל יצ"ר עפי' הפרנסים שמשון ציודאל, קלמן גרשון, וייץ לוצא"ט, (בדף ג"ט מפנקס הקהל יצ"ר פה ויניציאה. הבריה).

- (1) — Servidori — משרתים. (2) — Vestura — הלבוש. (3) — Sottana — שמלה תחתונה. (4) — Pellicia. — פרווה. (5) — Velluto — Velludo — קמיסה. (6) — Raso — אשלים. (7) אריג דמשק, משי ארוג בצורת פרווה על רקע של אשלים. (8) — secreto — secreto — בסור. (9) — filza perle — ספרות של מרגליות. (10) — Pompa — חשרים המסונים על שמירת חוקי הסותרות. (11) — חויה לנוי giubbone. (12) — Calze — גרביים. (13) המלה בלתי ברורה, ומשער אני שצ"ל: צינוליי — cignoli — מין אנטימאות שעל הנעלים המחוברות למכנסים. (14) — terra ferma — ערי חיבשה. (15) — accusator — accusidor = להמאשים. (16) — arsenal — בית מחסן לנשק ולסמנוח.

אחרי כי שמענו צעקת בני ישראל ותלונתם ותערזתםם (1) מאדוזה המלבושים שלובשים כעת הנשים והבתולות ונערות קטנות וגדולות עשירים ובנונים, ויען כי לסבת זאת המסים משתרגים עלינו מדי יום יום והרצאות גדולות ועצומות, והרווחים הולכים ומתמעטים ופוחתים בעויה ולא נשאר לנו בלתי כי אם גוינתנו, וכדי להסיר רום לבינו ולהלביש בגדי ענוה עלתה הסכמה בינינו השלשה פרנסים על זה שמיום תענית אסתר ש'ז לפ"ק והלאה הן עשירים הן בינונים הן עניים נשים ונערות קטן וגדול שם הוא ילבוש בגדים שוח.

ר"ד (=ראשית דבר). כל הנקבות לא יוכלו להלביש על גופם משום בגד משי רק מורמיוון וצמבולוטי ומוקיירו¹. אך לא סמיטו² מליידהא² מכל מיני צבעים וכן כל מיני בגדי צמר וסרוי³ מכל מיני צבעים לכל רצונם ואותו נפשם. גם לא יוכלו כל הנקבות להלביש שום קולטי⁴ הנק' בויבלן⁵ ולא מינגי⁶ לא מוילדוי⁷ אדום ומרולי וקרנא⁸ וריון(?) ופואנצו⁸.

גם לא יוכלו כל הנקבות לשא[ת] על גופם שום דבר מזהב ולא משום דבר מזהב וגם שום פערלי ופינדינטס⁹ משום סורטי¹⁰ בעולם גם משום אמרבריקני¹¹ ומישטורי^{11a} בעולם ובפרט כי כבר יש פרטי בעש"ג על זה. אך יוכלו לשא' טבעיות בידם במספר ג' כמבואר כבר בפאר"ט מהפומפ"א וא' קארינה¹² על צוארם ולא במקום אחר. גם לא יוכלו הנ"ל להשים שום פערלי באמצע הראש ולא בתוך השקופי¹³ שעל ראשם וגם לא שום פערלי תוך הצעיפים הנק' וועלי¹⁴ גם לא יוכלו לשא' שום אוריקיני וחייעלי¹⁵ האף כי נז' כבר בפרט"ה דפומפ"א. וגם לא יוכלו להלביש על גום שום אינגוליו¹⁶ משום מינע משי הן מוגייעלי¹⁷ הן כפולים. וגם שום רובון¹⁸ משום דבר שהיה כפול עם מארטורו ולאוריני(?) ויבליני ופויני¹⁹. הכלות ההולכות חוץ לגליל יוכלו להלביש מה שירצו ט"ו ימים קודם החופה וחדש ימים אחר החופה.

כל הכלות כאשר הולכים לטבול לא יכולים לשא' לפניה ולאחריה בגלוי כאשר נהגו עד כה משום מיני פשתן מתפירת ומשום סתו בעולם בהבצינו²⁰

- (1) המלים בלתי כרויות. ואני משער שצ"ל: סקאסיון וצמבולוטי ומניקינו Cami- Sciamito (2) cione Ciambellotto e Manichino—להלוק, חולצה ובתי ירוע עשויים לפאר. (3) Sameto — מין ארג משובח ממשו או קטיפה. (4) Colletto — שכמה (5) Baublein — (6) manichi — manighi — בתי ירוע. (7) Vellutto—Velludo — (8) Perle e pendenti — (9) Paonazzo, roseo?, carnea, merullo — טיני צבעי. (10) sorte — מין. (11) ambracane — ענבר עפור. (12) catena—cadena—שוללת (13) cioppe? — (14) veli — מין מצנפת (15) Orecchini e gioielli... — נומי און וואן. (16) inglese — מלבוש ירוע. (17) איני יודע פירושו. (18) Robon—מלבוש לבני. (19) Martora, Lontra?, Zibellino, faina — נמית, כלב חמים, צבל, מין נמיה (20) Bacino — אגן. מיחור

רק ישימו אותם בתוך השקיתו¹ להמרחץ ואז יוכלו להראותם הסרבליים אינם נכללים בהפרטה הנ"ל.

הזכרים / ילכו כמנהג וסדר הפרטה הושם כבר בוועד קטן עם כל הקנסות הזכרים בפרט' ההיא.

ותנאי התנינו שבת כמ' ישראל קלעמפערער תהיה גם היא בכלל הנ"ל בכל אופן וסדר הפרט'ה מהפומפי' נעשה בעש"ג וכנ"ל וכשתלך חוץ לגיט"ו אין אנחנו אוסרים לה ואין אנחנו מתירים לה.

כאשר הנשים החיות היינו קימפטרניגס² הולכות לבית הכנסת כאשר הולכים ללווה מביה"ג עד ביתה אם תלד זכר לא יתנו שום קומפוזיטי³ להנשים כלל כי אבוד ממון הוא, אכן אם תלד נקבה יוכלו הנשים המלוים אותה עד ביתה ושמה יוכלו לתת להן רק קונפיטי או שטורטי⁴.

והפרט'ה הנ"ל יובן שכל אותם הבאים הנה והדרים תחת ממשלת השררה יר"ה הם לא יעברו דבר מכל מה שנוכר בהפרט'ה הנ"ל והבעה"ב התוא שהוא מאכסן אותם יתרה בהם ויודיע להם שלא יעברו כנ"ל ואם באולי יסרבו לשמוע לו הבעה"ב התוא לא יוכל לאכסן אותם בבית בקנס הכתוב למטה.

ויבואר שהבתולות יוכלו להלביש כל הוישטידדי⁵ שירצו עד שבת הע"ל ולא יותר. אכן מכל הנוהר תתחיל הפרטה הנ"ל מיום הנ"ל.

ובזה הפרט'ה נר"ן דרוגאנדו⁶ ולא יגרע כח הפרט'ה מהפומפ"ה והשם כבר בוועד קטן נעשה ביום ד' כ"ה אבריל ש"ג לפ"ק רק תהיה בתקפה ובחזקה ומכל מה שנוכר ונכתב בתוכה וזאת הפרט'ה נעשה ביום הנ"ל הן איש או אשה או נערים ובתולות קטנות או גדולות הן מי שיהיה⁷ יובדל מכל דבר שבקדושה ויוכרו בכל בתי כנסיות עפ"י שמש הקהל וסופר' הקהל יצ"ו, ויאסר לו בדיקה ושחיטה, ולא ילכו לשמחתו ולא לאבלתו ח"ו וכ"מ, האחרי הוכרו כנ"ל יהיה מובדל מכל דבר שבקדושה כנ"ל עד כי יפרע הקנס עשרה דוקטי, והחלקם לעניים עפ"י שלשה נתמנו ע"ז בקהל יצ"ו והשני ממונים. והקנס יפרע האב בעד בנו ובתו שאינה נשואה הבעל בעד אשתו. ואם לאיזו סבה תבא איזה אשה או נערה או בתולה לאיזה פעשטה⁸ או סעודה ותלבש איזה דבר ששניה גנד הפרט'ה הנ"ל הבעל הסעודה או הפעשטה חוייב לגרשה מביתו או תסיר הדבר הנ"ל, ואם לא יעשה הנ"ל כנ"ל יהיה גם הוא בעונש הנ"ל ויובנה עפ"י הנ"ל.

והשם פרטה בוועד שהפרטה הנ"ל הושמה בקהל יצ"ו פה וויניצי' הבירה שגם קיימו אותם שמה אצלכם אין טער'ה פערמ'ו⁹: בכל אופן ותנאי הקנסות הנ"ל כנ"ל ומאז הושם פרט'ה בוועד קטן להעתיק כל הפרטי הנעשה בקהל יצ"ו

(1) — sachetto — שקית. (2) — יולרות כירויש. (3) — composizione. (4) — אולי צ"י: טטורפי: di torte — סלחמניות. (5) — vestidure — מלבושים. (6) — non derogando — מבלי לפגוע, (7) — כאן יש, כנראה, דלוג של שורה: [מחריים עליה ומי שיעבור על הפרטה תחת הן איש.... מי שחיה] יוכרז וכו'. (8) — festa — חגיגה. (9) Terra ferma

הנ"ל והפרט"ה נעשה מוועד קטן, ולשלחם בכל המקומות טערה פערמ"ו הודים תחת ממשלת השררה יר"ה ובלאו הכי תעברו עונש חרם וקנסות.

מ ל ו א י ס 11

1550 — 16 .1

ש"י — י"ו זינער

הוועד הקטן מויניציאה ממנה מפקחים לשמירת תקנות הפומפ"ה בכל המחוזות שתחת ממשלת השררה, ומצהה לסופר הקהל לשלוח העתק התקנות לכל עיר ועיר לשומו על קיר בית הכנסת,

וואת היא הפרט"ה הושמה בוועד קטן י"ו זינער ש"י לפ"ק.

יושם פרט"ה מצד הנועדים שיעשה איינקוויציון¹ מהפרט"ה מהפומפ"ה הנ"ל בטער"ה פירמ"ה אלה האנשים הנקובים פה: בפדואה ובפדוואן² האלוף מהר"ר (מהר"ם מפאדובה) וכמר וי"ץ בן כמ"ר אברלן פורטו כ"ץ יצ"ו, ובוירונה ווירונתו³ מהר"ר יועץ וכמ"ר יצחק ב"ש יצ"ו, ובאודיני⁴ ובפריואל⁵ הר"ח משה בן נסאל ז"ל וכמ"ר מאיר כ"ץ מאודיני יצ"ו, ובקרימה⁶ כמ"ר מרדכי לוי וכמ"ר וואלף בן כמ"ר ליור יצ"ו, ובטריוויזיו⁷ ושאר מקומות השררה יר"ה יהיו מחויבים לכתוב פה להממונים מי מהמסרבים והעבריינים, וכמ' מיכל חזן יהיה מחויב לכתוב הפרט"ה בכל עיר ועיר העתק הפרט"ה כדי שיהיו למוכרת לכל. וישמו על קיר כל בית הכנסת מכל עיר ועיר וקשטילי אשר דרים בו יהודים ויקבל מכל עיר וקשטיל⁸, (=סולדו) לכל אחת מן כמ"ר וי"ץ הגובה. אני הוא הכותב במצות הממונים והוועד קטן יצ"ו.

נאם יחיאל בכמ"ר אודי ז"ל ש"ץ וסופר הקהל יצ"ו.

[תקנות המכוונות להגבלת המותרות — ביחוד בשרה ההלבשה והחגיגות — שנקראו אח"כ בשם "סדרי פרגמטיקה", גפוצות היו אז באי-טליה בכלל ובוניציאה ופירינצי בפרט (השוה בורקארדט, תרבות הריני-סאנס באיטליה, חלק ה', פ' ב'). שרשן געוץ בימי הבינים, ושני מניעים להן: א. נטיית הסגפנות שעברה דרך צינוד תנועת סאוונארולה והבכיינים (Piagnoni) לתקופת הריניסאנס. מטרתן של התקנות היתה איפוא לרסן את חיי הפריצות וההתוללות. ב. שאיפת האצילים לשמור על יחודם כחיותהם. מבחינה זו מטרתן של התקנות היתה לשמור על התחומים שבין האצילים והאורחים העירוניים שהתחילו מיטשטשים והולכים (עי' בורקארדט במקום הנ"ל מה שמביא בשם פונטאנו), כי כל ההגבלות האלו חלו רק על האורחים

(1) — Esequition — esecuzione — להוציא אל הוועל. a Padova e nel (2) —
Padovano — בפדואה ומחנה. (3) — a Verona e nel Veronese — בוירונה ומחנה.
(4) — a Udine e nel Friuli — באודיני ומחן פריולי. (5) — Crema. (6) — Treviso.
(7) — Castel — סבצור — ישוב קטן.
(8) במקום זה בכתיי סימן מיוחד למטבע סולדו. עין למעלה בהע' למילואים לתעודה ב'.

העירוניים ולא על האצילים (עין להלן בהערתנו למלואים ג' ובורקהררט במקום הנ"ל). מובן מאילו שהמניע הראשון הראה את פעולתו אצל היהודים במדה גדושה מאשר אצל שכניהם האיטלקים, ולא חסרו אצלם תקנות הגבלה במלבושים וחגיגות מימי הבינים הילך (עי' גידמן, לתולדות החינוך והתרבות של היהודים באיטליה, וין 1884, עמ' 312, 330). ומלבד זה חלו בודאי התקנות הכלליות גם על היהודים מפני הנימוק השני שזכרנו למעלה, ובאמת בתקנותינו מודגש שדברים אחדים אסורים מטעם ההסכמה „על הפומפיה שנעשית בערכאות של גוים“. על המניע הראשון שמנינו למעלה נוסף אצל היהודים נימוק אחר, והוא שהפאר והברק החיצוני במלבושים וחגיגות פומביות גרה את תאמת הבצע של השלטונות וגרם לכובד עול המסים על הקהילה. מתחלה הנימוק הזה טפל הוא להראשון, המוסרי הכללי, שמקורו בשאיפה לחיי צניעות, ובתקנות פורלי שמשנת קע"ח אנו קוראים: „גם כדי להכניע לבבינו וזה צניע לכת עם יי' אל קינו ולבלתי התראות לעיני הגוים“ (עי' פינקלשטיין ל. Jewish Self-Government. N.Y. 1924. pp.284/5) אולם במאה הטיז נעשה „כובד עול המסים“ להסוד היחיד העיקרי של התקנות נגד „מותרות“ במלבושים ובחגיגות. ועל כן מטפלים בהן הועדים הכלליים, ועדי הגליל וועדי הקהילה כשהם מתאספים בעיקר לשם חלוקת המסים, ובסוף המאה הטיז נעשית הפרגמטיקה בקהילות אחדות סניף „לתורת ההערכה“. ידועים סדרי הפרגמטיקה הרצופים בהקבלה לתורת ההערכה“ במנטובה, וגם בריציאה יודעים אנו על שורה רצופה של סדרי פרגמטיקה מתחלת המאה הי"ז (השזה Luzzatto L. Norme Suntuarie riguardanti gli Ebrei, Archivio Veneto 1887; Roth C. Gli Ebrei in Venezia, pg. 240)

מן התקנות שאנו מפרסמים כאן נראה שכבר במחצית הראשונה של המאה הי"ז תקנות הפומפיה, הפרגמטיקה היו כרוכות בהערכת המסים ונתחדשו כל חמש שנים. — התקנות משנת ש"ג מתחדשות בשנת ש"ח — כמו ברומה, בהתאם למחזור הערכת המסים (השזה מאמרנו דהיי של סאוולו הרביעי, פרק ו', הערה כ"ח).

מ ל ו א י ם

1544 — 7 XII

שה. — ז' ויציפ.

דרגלי מתחת הרופאים נגד תקנות המלבושים.
הטרמות להן נוק, הועד הקטן עושה להם הנחה במקצת.

היות כי ביום הנ"ל הרשם פארטי ע"ד הפומפ"י היות כי הרופאים היה

להם תרעומת שיש להם היוק יען לא יוכלו להלביש שום שוטה ווישטה¹ ממשי שהם כבוד העיר, לכן יושם פארט²ה שהרופאים יוכלו להלביש השוטה וועשט³ה¹ מן משי כרצונם. אכן כל יתר הפרט⁴ה יקיימו המה כמו כל אחד מבני הקהל.

[בחוקי המלבושים הכלליים שבמאה הט"ו לרוב הוצאו הרופאים לגמרי מן הכלל והותר להם להתלבוש כרצונם. השוה, למשל, התקנות על הלבושים בפרינצי משנת 1464, 1471. *Due provvisioni suntuarie fiorentine a cure di E. Mazzi Firenze 1908* בהם נאמר בפירושו, שהאצילים, הדוקטורים הן במשפט הן בחיאלוגיה הן ברפואה, יכולים להתלבוש כאות נפשם: *Anchora cavalieri dottori cosi in ragione civile, come in ragione canoniche et medicina sia lecito portare tutte le cose che a loro parra*].

ט.

1330 — 13 .IV

שיי — כ"ח ניסן

רשימת תקציב הקהילה ואופן גביית מסי הקהילה

רשום בכתב אמת — אשגנה ובעט עופרת
פרעונות גביית הק"ק — תמידים ובלתי מסודרת
איככה גביית לזוגות — אין לערך כיכרת
להיות לעדה למשמרת — ולימים באים למזכרת

תשעה דוקטי שכירות התון יצ"ו	}	ואלה הן הנגבים החציה לזוגות והחציה לכיכרים
חמשה דוקטי שכירות השמש יצ"ו		
עשרים דוקטי שכר ביהכ"נ		
ארבעה דוקטי לשוטרים בימי הרשע		
א' דוקטו של עשיית הכרוח		
דמים שנתונים להגלחים	}	כל אלו נגבים לפי ערך הזוגות ואלה הם הנגבים מכל וכל לפי ערך הכיכרים
הוצאות לולב האתרוג		
החצי מכל גבייה לערך כיכרים.		
ששה דוקטו מכס היין		
עשרה דוקטי שכר שמריה יצ"ו		
היותו בעל מחנה	}	ארכעה דוקטי לבונומאן.
ארכעה דוקטי לבונומאן.		

וככה אם יבא ח"ו איזה עול בלתי מסודר גם זה תמיד היה מנתג הק"ק

(1) sottoveste-sottavesta — טלבוש החתון.

(2) = שלשה ימים לפני חג הסוכה של הנצרים. ימים מוכנים לפרועות ישראל. בדרך כלל אסור היה להם להיהודים לצאת מחנה בימים בשלשת הימים האלה.
(3) = מצו להזהיר לתושבים מלנגוע ביהודים לרע grida contro li Hebrei.
(4) = החזיק מלון כשבל אורחים חשונים.

יצ"ו לגבותם לפי הכיכרים לבד. וככה סדר גם מע' ר"מ (=ריש מתיבתא) מהר"ד מאיר מפדוואה יצ"ו.

ואת כל אלה כתבתי על הין צדקי לא לשנאה ולא לאהבה לשום אדם, למען הציל עשוק מיד עושקו ולהסיר מכושלו מדרך עמי. באהבתי כל בני הק"ק יצ"ו, ובאשר בקשוני באלה גבירי הפרנסים כעת יצ"ו, כי אלי היו גלויים וידועים כל נמוטי אתאי היותי הסופר מק"ק יצ"ו מעודי ועד היום הזה יום הפרדימפה וירונ"ה.

היום יום ב' כ"ח ניסן י"ש לפ"ק

[הרשימה הזאת נמצאה על שער פנקס הקהל מס' ב'. מראשי השורות יצא ששמו של הסופר היה "רפאל". ואינו אלא רפאל היילפרין, שנמנה לסופר הקהל ביחד עם אביו כמ' ליווא היילפרין בשיבת הערד בר"ח סיון רצ"ט. למשפחה זו שייך הר' ר' יעקב היילפרין בעל שו"ת נחלת יעקב. מעניין לדאח, שבתקציב הקהילה טרם הכנסה משכורתו של הרב.

לביאור תפקידו של בעל המנהל, אנו מביאים את ראשית ההסכמה מכ"ט שבט שנת ש': "אתמול ביום השבת נשארו בהשוואה הייא ברודים יצ"ו עם אשר ב"ד אלכסנדר... שיבא הנה לדוד פה וירונא עם זוגתו ואמו יצ"ו וידיה ארשפוז ר"ל בעל המנהל ל כל החיצוניים הבאים ללון בביתו הן איש הן אשה הן דל הן עשיר קטן וגדול שם הוא ועבד כאדוניו". ואחר כך באים הסעיפים הקובעים את חובותיו של בעל המחנה וזכויותיו. על המוסד הזה, שהוא מעין ה"פונדקו" (Fondaco) הויניציאי במטרה להקל על סחר-החץ, נדבר במקום אחר, ושם גם נפרסם שני חחים שבין קהילת וירונא ובעלי מחנה. כאן רק נציין, שהמונח "מחנה" במונח "אכסניה" המקביל ל-Ospizio (ארשפוז) באי-טלקית, מיוחד הוא, כנראה, לצפון איטליה, ולא תמיד עמדו החוקרים על טיבו. הנוסע האלמוני, שיצא מויניציאה בשנת רנ"ה כותב: "ובכל המקומות הנז' אין איש יעשה מחנה כאשר בארצנו לתלת חם לאוכלי, במחלוקת שפרצה בשנת רע"ט בין נורצי ופינצי, מסופר על שלחו של פינצי מבולונויאי שבא לפירארה, כי פחד ללכת "במחנה היהודי". מארכס במאמרו "הפסקים משנת רע"ט" בקובץ מחקרים לזכר צ. פ. חיות, וינה 1932, מתרגם "בשכונה היהודית", ומתפלל על זה, שכבר אז כמאת שנה לפני תוסד הגיטו בפירארה היתה שכונה יהודית. אבל באמת המדובר הוא על "אכסניא יהודית", שאליה סרו כל היהודים הזרים שבאו לפירארה. כבר ראינו למעלה — תעודה ד — את סמכותו של המהר"ם מפדוואה על בני וירונא בסידור הסכסוכים שביניהם, וכאן אנו רואים שהוא גם קבע את סדרי המסים וחלוקתם ברירונא].

שי"ד — י"ד מרחשון

א. 22 — 1553

ר' יועץ ב"ר יעקב מחמנה לסופר הק"ק.

הושם פאריט... לעשות סופר הק"ק י"ץ האלוף מהר"ר יועץ י"ץ ויקבל
בשכרו שני שקודי לשנה על שני שנים רצופים.

[מהתעודה הקודמת למדנו, שמשרת סופר הקהל נתפנתה כבר בשנת
ש"י, שבה עזב רפאל היילפרון את וירוגה. בין ש"י וש"י שימש סופר
הקהל ר' זעליקמן חפץ, שהיה אח"כ רב בקרימונה (עי' מורטארה מח"א).
זה יוצא ממה שאנו קוראים בפנקס שלנו מי"ב אלול ש"י: „הושם פאריט
... ש. א. נ. י. ז. ע. ל. י. ק. מ. ן. ח. פ. ן. אשתדל על עסקי הבתי-חיים].

יא.

שט"ו — י"ד סיון

VI. 3 — 1555

ר' יועץ, בתור סופר הקהל, מסדר בשם חמץ הר"ר
יוחנן לתת רשות להפרנסים למכור את המשכונות
שלקחו בש"ל הקלס שהטילו על א' מבני הקהל.

בהיות כי כבר ימים עברו שלח חמי הגאון מהר"ר יוחנן יצ"ו השמש אל
כמ' אליקים בכ"מ אדשראג' ז"ל שיוציא הדבר אל תכליתו דהיינו אשר שאלו ממנו
הפרנסים על דבר הקנס כפי הפאריט תוך שלשה ימים ואם יסרב ולא יוציא הדבר
מן הכח אל הפועל תוך ג' ימים יתן רשות להפרנסים שימכרו המשכונות המעוכבים
על דבר הזה, והנה הלך לו כמ' אליקים יצ"ו ולא עשה דבר ועברו השלשה ימים
הנ"ל וסרב בדברי חמי הנ"ל, לכן סדר אלי חמי הגאון הנ"ל לכתוב בשמו כמו
סופר הקהל איך שהוא נתן רשות להפרנסים למכור המשכונות ויקבלו השלשה
שקודי שהוא חייב לפרוע כפי סדר הפאריט וגם חייב כמ"ד מרדכי סרוואל יצ"ו
לתן המשכון ליד הפרנסים עבוד השלשה שקודי הנ"ל למוכרם בב"ד. ולזכרון
ולראית הפרנסים נכתב הדבר כאן בפנקס הקהל היום יום ב' י"ד לחדש סיון שט"ו
גאם יועץ ב"ר יעקב הכותב כל הנ"ל בשם חמי הגאון מהר"ר יוחנן הנ"ל אב
ב"ד הקהל כאן וירוג'.

[בפעם הראשונה מופיע כאן הר"ר יוחנן בתואר אב ב"ד, ואנו
רואים אותו בפועל עושה מעשה אב ב"ד, שכן הוא השליח את השמש
להתרות בר' אליקים, הוא הנותן רשות להפרנסים לגבות את הקנס, וסופר
הקהל כותב בשמו „לראיית הפרנסים“, ולא בשם הפרנסים].

יב.

שיז — ד תשרי.

IX. 8 — 1556

הועד „משכיר“ את ר' יועץ שלמד לכל בני הק"ק
שעה אחת בחורף בביתו וחצי שעה בקיץ בביהכ"נ.

האם יום ג' ד' לחדש תשרי שי"ז.

הושם הפאריט מצד שלשה פרנסים, הנ"ל להשכיר מהר"ר יועץ יצ"ו

שהוא משועבד ללמד לבני הק"ק יצ"ו על אופן כאשר נבאר, דהיינו מר"ח מרחשון מי"ז הבע"ל עד ר"ח אדר שי"ז חייב שיהיה מוכן ומוזמן כאשר יהיה שעה אחת תוך הלילה יתחיל ללמד שעה אחת דהיינו עד ב' שעות תוך הלילה עם כל מי שיבא מבני הק"ק לתוך ביתו אל הזכר שלו. והשעה הזאת תהיה קבועה לו ולבני הק"ק יצ"ו כל זה הזמן הנ"ל ואם באולי יתאחרו בני הק"ק יצ"ו לבא תוך השעה הקבועה הנ"ל מ"מ לא יהיה מהר"ר יועץ יצ"ו הנ"ל משועבד ללמד יותר רק עד ב' שעות מן הלילה. ומר"ח אדר שי"ז הבע"ל ואילך ילמד מאז תהא תוך בית הכנסת אחרי תפלת ערבית חצי שעה כמקדם בשנה עברה וקבל שכרו שמנה דוקטי לשפה אחת, המעות האלה יקבל מן הגבאים מן קופת ההספקה ואם לא יספיקו מעות הקופה הנ"ל יוכלו הגבאים לקחת משאר מעות ההקדש...

[הר' ר' יחזקאל נראה שנפטר, או מחמת חולשתו לא היה יכול למלאות תפקיד של "מרבץ תורה", וע"כ קראו לחתנו ר' יועץ שימלא את מקומו בדבר זה. גם ר' יועץ מקבל המשכורת מקופת ההספקה או ממעות ההקדש, ולא מתקציב הקהילה הקבוע].

יג.

157 — 15 .VII

שיז — יט אלו

ועד הקהל מחליט למנות את ר' יועץ לראש ולאב ב"ד.

י"ט אלו שי"ז נתועדו הקהל, ואלה הן שמות נתועדו: כ"מ ענשכן שוחאב, אברהם מנטואה, יצחק צורף, משה ווירלענג, ר' שמעון, ישראל בינדיט פרנס, שמריה פרנס, דוד גריגו פרנס, קלמן, אברהם בכ"מ יצחק ב"ש, משה לודי, שמשון מרגליות, יעקב צרפתי, בענדיט כ"י, יצחק סג"ל, חיאל. הושם פארט מצד הפרנסים ביום הנ"ל לקחת מהר"ר יועץ להיות לג' לראש ולאב ב"ד על משך ג' שנים רצופים מתחילים ביום הנ"ל, ושכרו יהיה שלשה דוקטי לכל שנה... ובוזה התנאים בחרנו לקחת הגאון הנ"ל שלא יהיה היכולת בידו להרים ידו נגד שום איש מן הקהל בלתי הסכמת ב' פרנסים שקיפו בימים ההם, ובפרט שלא יוכל לכתוב חרם על שום איש מהק"ק יצ"ו בלי הסכמת ב' פרנסים כנ"ל, ושלא יעשה שום פועל נגד הקהל רק בהסכמת ב' פרנסים.

ונשאר הפר"ט י"ג הן ג' לאו.

[למרות ההגבלה "שלא להחרים בלי הסכמת הפרנסים", ככל זאת מסמנים התנאים האלה התקדמות בסמכותו של הרב בערך לתנאי ר' יחזקאל שבתעודה ב', המטילים עליו חובה "להחרים ככל בקשת הק"ק או הפרנסים".

יד.

1574 — 31 .VIII

ש"ד — י"ד אלול
קהילת וירונה קובעת פרט לגילוי הרוצחים שרצחו בנו
של הר' יועץ בקרבת קרימונה.

בהיות שבעו"הי, נהרג כ"מ חיים הי"ד ז"ל בכמה-ר יועץ י"ץ סמוך לקרימונה והקהל שמה הסכימו להשיג כרוז ע"י המשפט ולהשים טאיה סך חשוב לכל מי שישגלה הדבר ויחברר על ידו מי היו הרצחנים או הרוצח וביקש מהר"ר יועץ י"ץ הנ"ל כי גם בני קהלתו יתנו איזה [עזר] וסיוע לטאיה הנ"ל אם יצטרכו להוציא אותה שם קרימונה. ולמען מצדנו לא יחסר להיות להם לעזר לדבר מצה כזאת כדי יפורסם הדבר ולהגקם מהרוצח כי ישמעו ויראו ולא יידון עוד בכן יושם פרטי מצד ג' פרנסים כי כאשר יבא לידי תכלית שיפורסם הדבר הרוצח יושם במאסר ע"פ המפרסם, וידונו אותו על ככה, אשר אז יוציאו הטאיה הנ"ל או יגבה בק"ק יצ"י ט"ו דוקאטי לסייע הטאיה הנ"ל.

טו.

1584 — 22 .VII

שמ"ד — י"ד לחודש אב
לרגלי זקנתו אין ר' יועץ יכול למלאות התפקידים השונים שהוטלו
עליו; הוחלט לבחור י"ג אנשים שישתדלו למצוא רב מסייע.

להיות כי מרגו ורבנו מנהר"ר יועץ גאוננו י"ץ זקן בא בימים, וה' יאריך ימיו אמן, למען הקל מעליו טורח משא העם הזה, בכן יושם פרט מצד השלשה פרנסים, ה"ה הר"ר מרדכי בשאן י"ץ וכ"מ מרדכי סרוואל י"ץ וכ"מ יוסף ב"ש, לבחור מתוך הק"ק י"ץ ששה אנשים אצל השבעה הנבחרים כבר אשר עליהם יהיה מוטל לבקש אלוף דורש ומלמד ומדריך העם בדרך הישרה והמה יוכלו להתנות עם האלוף, אשר יראה בעיניהם לבחור, כפי אשר יראה בעיניהם הקפיטולי (Capitoli = תנאים).

טז.

1584 — 19 .VIII

שמ"ד — י"ב אלול
הרב מנתם פורטו כ"ק נבחר לרב. שטר רבנות לחמש שנים בן
י"א סעיפים.

י"ב אלול שמ"ד, נתועדו הקהל י"ץ ואלה הם.
הר' מרדכי בשאן פרנס, יוסף שמריה ב"ש פרנס, יוסף שוואב, הר"ר
וייבש, יהושע וורלינג, ליור ליברמן, משה יחיאל, ואלקין, אשר ב"ש, משה
אשכנזי נכנס (= סגן), יוסף ליב נכנס.
הושם פאר"ט... לקחת מהר"ר מנחם פור"ט כ"ץ על זמן חמש שנים
יתחילו מהיום א' לר"ח טבת שמ"ה לפ"ק ובתוך זה הזמן מתי יבא הנה לקבוע
דירתו פה אתנו מהיום ההוא יתחיל שכירותו ולא קודם לכן ובתנאי שיאשר ויקיים
הקאפי (= Capitoli — התנאים) אשר נזכר.

1) = שבעונותיו הרבים. 2) = ה' יקום דמי. 3) = Taglia—Taja — פרט.

א. הגאון הנ"ל מחוייב לבא לכל יום מימי קביעות הישיבה בישיבה כפי מנהג עירו מנהג אשכנז.

ב. חריב הגאון הנ"ל ללמוד בכל יום כחצי שעה באליה ספר, יראה בעיני מעל' יהיה לתועלת הבעלי בתים תיכף אחרי תפלת ערבית.

ג. אחרי הישיבה יחויב ללמוד בביהכ"ג ההלכה ופירש"י, ואחרי עת אכילת הצהרים בכל יום יאמר רבי' נסים או תוספות לעת אשר יקבע מעלתו, ובין הזמנים אחרי עת האכילה איהו ספר אחר במקומו אשר יראה בעיני מעלתו יהיה תועלת להתלמידים וזה יוכל לעשות בכל מקום שיחפוץ הן בב"ה הן בביתו.

ד. יחויב לדרוש ברבים בב"ה מדי שבת בשבתו וכן תמיד באחד משני י"ט של גלויות.

ה. יחויב בכל פעם שיקרא מפרנסי הק"ק אשר יהיו בכל זמן זמן וכן משבעה טובי העיר להתוועד עמהם, ואם לא יקרא לא יוכל לבא' ויחוייב לכתוב עבור הק"ק הן בפנקסי הק"ק הן שטרות הן שאר דברים ראסיקא אדעתין ודלא אסיק אדעתין כל אשר יצטרך לכלל הק"ק.

ו. בכל יום א' אחרי תפלת מעריב יחוייב לישב בב"ה עם הפרנסים ומי בעל דברים יגש ויסדרו ביניהם וזה יעשה כמו שליח מהגאון מהר"ר יועץ י"ץ.

ז. לא יוכל להשיש בחרם או נדוי או נזיפה לשום אדם מדרי הק"ק אם לא בהסכמת הפרנסים או רובם. ואם יסכימו יכריזו כל הדברים בשם הגאון מהר"ר יועץ י"ץ ובשמו. וכן לא יתיר שום אחד מחרם או נדוי או נזיפה אם לא בהסכמתם.

ח. יחוייב מעל' ללכת לדבר לפני השלטונות ועירוני העיר ועצתם בכל עת שיבקשו ממנו פרנסי הק"ק או זט"ה' או הגבאים, וכן אם יצטרך הק"ק י"ץ לשלחו חוץ לעיר כל עוד יבקשו הפרנסים או זט"ה יחוייב מעלתו ללכת ולהשתדל כאשר ישימו על מעלתו אכן על' הוצאות הק"ק. מחוייבים הק"ק ביצא חוץ לעיר לתת לו משרת לשרתו כפי כבודו אם יחפוץ על הוצאות הק"ק.

ט. יחוייב לשמוע את אשר למדו הנערים, וזה יעשה בכל יום ו'.

י. לא יוכל כמהר"ר מנחם כ"ץ לדור בבית שום בעה"ב מדרי הק"ק רק יהיה דירתו בבית או חדר בפ"ע למען יוכל כל אחד מהק"ק לדבר עם מעל' לכל רצונו, ויהיה תורתו ואמנתו, ויהיה פטור מכל מס ועול. אכן אם יהיה למעל' איהו עסק ריחא במור"מ יעמוד גם מעל' לפני מעריכי הק"ק כא' מבני הק"ק, אכן הרשות נתונה למעל' להיות בבית שארו כ"מ מרדכי סרוואל אם יחפוץ, אמנם לא בבית בע"ב אחר.

יא. יחוייב מעל' ללמוד עם ב' נערים אשר ימסרו לו הגבאים אשר לא יהיה להם יכולת לפרוע מלמד בכל עת שירצו הגבאים ובחנם.

ועבור כל הנ"ל יקבל הגאון הנ"ל עבור שכרו ע"ה שקודי מוצי' : לשנה,

(1) עד שנת ש"כ לא הרגישו הישיבות שבצמון איטליה, ביהוד קרימונה, פעולתה של גזירת שריסת התלמוד, מכאן ואילך התחיל גם שם האלמטי עם הרי' נ ס י ם למלאות מקומו של התלמוד עם ה ת ו ס ו ת 2) = ז' טובי העיר. Scudi mocenigo = (3)

ולערך שנה בארבע פאגיי 1 דהיינו כל שלשה חדשים, הרביעית יחוייבו הפרנסים לתנם למע' תיכף בעבאר השלשה חדשים.

מ ל ו א י ם

החוזה עם ר' מנחם פורטו כ"ץ נתחדש לאחר חמש שנים לשלש שנים. בשנת ש"מ ט. בשננים קלים. קודם כל חסרים כמוכן כל הזכויות שנשמרו להר' יועץ (סעיף ג' - ז); כי בשנת שמי"ט ר' יועץ לא היה בחיים..

מלבד זה ישנם הוספות אחדות ושינויים אחדים.

ל ס ע י ף ב'. בסוף נתוסף בחוזה של שנת ש"ט: „ואם באולי נכנס לחצר יהיה הילמוד הנו' באיזה שעה שיחפצו הפרנסים-.

ל ס ע י ף ג'. נתקצר, מפני שכנראה רצו להקל מעל הר' מנחם רפ"א כ"ץ עול הלימוד, וזהו הנקסוח החדש: „ג. אחרי תפלת שחרית בין הומנים ילמוד איזה ספר בביהכ"נ אשר יראה בעיני מע' יהיה תועלת לתלמידים“.

ל ס ע י ף ד'. הוספה לבסוף: „וגם לא יתן או יוציא שום ליש"ט 2 הן במס הן בעול הן ממסודר הן מבלתי מסודר עד שירשמנה תחלה בפנקס הקהל וגם יכתוב ליד מי מסרה“.

ל ס ע י ף ז'. או רובם. הוספה: „וגם לא יוכל מכ"ת לפרסם בביהכ"נ פה שום גדוי אן חרם על חצונים או להתיר פה בביהכ"נ שום גדוי או חרם על שום אדם אם לא בהסכמת הפרנסי' או רובם“.

ס ע י ף י'. חסר לגמרי, כי כבר מצא לו דירתה.
לאחר סעיף י"א בא סעיף נוסף:

י"א. לא יוכל מעל' לסלק עצמו מלסדר סדורי ב"ד עם הפרנסי' בין כל דרי העיר בעת יצטרכו יהיה מי שישגיח, הן קרוב הן שונא הן מדרי העיר הן חצוני' אשר ירצו לבא לפני ב"ד זה.

יז.

שמי' - כ"ה אדר הסכמת הקהל לתמוך בידי אלמנת הר' ר' יועץ וביני בניו לאת הכרת טובה על שעסק בצרכי הקהל באמונה.

יום א' כ"ה אדר שהוא ט"ו מרצע שמי' לפ"ק מתוועדו יחדיו בני הק"ק יצ"ו בזמית כי לקח האלהי' הגאון החסיד כמהר"ר יועץ זצ"ל אשר זה כמה שנים ניהל הק"ק הזה על מי מנחות, הרווה והשקה אותנו מתורתו, ע"כ חוכה מוטל עלינו לגמול חסד עם האלמנה אשת חבר כחבר וגם עם יוצאי חלציו מבלי היות ספויי טובה לכל אשר גמלני החסיד זצ"ל...
_____

יח.

שמו' — כ"ו אדר הרב ר' מנחם פורט כ"ק, שהיה "רב מסייע" כל זמן שהיה ר' יעקב חי, מתמנה לאחר פטירתו לממלא מקומו: "לראש ומנהיג אב ב"ד".

יום ב' כ"ו אדר הוא י"ו מרצו שמו' לפ"ק נתוועדו יחד בני הק"ק יצ"ו. מרדכי סרוואל פרנס, יוסף בן שמריה פרנס, אני פייבש יפה נכנס, יהושע ווירלינג...

יען כי בשכבד הימים השתדלנו כחזק היד לתקוע יתד במקום נאמן ולנטוע דגל המעלות לשם ולתפארת קהילתנו הקדושה, וכן מן השמים סיעוני להרים פטינו ולהעיר את רוח הגאון כמהר"ר מנחם פורט כ"ק להתיצב בתוכנו ולהיות המוציא המביא בדרך סעד וסמך להגאון כמהר"ר יעקב ז"ל, לאשר כבד בא בימים אשר לא היה לו בהם חפץ ולסבת זקנתו לא היה יכול עוד לצאת ולבוא כי תש כחו ונס לחו. והנה זה כמו שלשים שנה אשר היה לנו למגדל עז אב ב"ד ורועה נאמן. ועתה בעו"ה אשר סר צלו מעלינו ונתבקש בישיבה של מעלה אמרנו עת לעשות לה' למען לא נהיה כצאן בלי רועה חלילה. לכן יתשם פריטי מטעם מ"כ שני הפרנסים ובהסכמתי אני פייבש יפה כמו נכנס יען כי האלוף מהר"ד מרדכי [בששן] דרך לו שיח שם מנטוואה כעת. והלמנות עלינו הגאון כמהר"ר מנחם כץ הנ"ל לראש ומנהיג אב ב"ד להדריך ולהאיר אותנו מאד תורתו. ולהחזיק בני הק"ק בדרך הישר והצדק ובתנאים האמורים ומבוארים בפרטי נעשית י"ג אלול דשס"ו, וימשך זמן נשיאתו חמשה שנים מתחילים מהיום ההוא והלאה. השם ברחמי ישמרהו ויאריך ימיו ויבלה שנותיו בנעימים. ונוכה לחסות בצל חכמתו, ולשאוב מבאר תורתו ולהגות מזיו ניצוץ תבונתו עד ביאת הגואל אכ"ר.

יט.

שמי"ט — כ"ד אגו' ב' הסכמות: א. שכל בני הק"ק מחויבים להתפלל בבית הכנסת של הק"ק, ואסור להם פרוש מן הצבור, ולעשות "מנין" פרטי. ב. הוסכם ליצור ועד קטן מורכב מתשעה אנשים, ותפקידו להתעסק בכל השאלות הקשורות בהשגת זכויות הישוב והתחזקותו, וכיניהן שאלת הגיטו ורשיון הידיה ליהודים וריים (חיצוניים).

ב"ה ביום ה' כ"ד אגו' שמי"ט לפ"ק נתוועדו יחד בני הק"ק יצ"ו ואלה

שמות הנועדים.

אני 1	שבתי גריג פרנס	ליזר ב"ש
יהושע פרנס	ידידיה מנחם סנגוויני	מרדכי יחיאל
מרדכי סרוואל	יוסף ליב	אברהם רומנין
גרשון סרוואל	הר"ר מתתיה	יוסף אברהם
שמואל בר משה	מהר"ר מרדכי	שמעיה

שמואל קלמן	אפרים	דוד ב"ש
משה גריג	הר"ר ישעיה	ענשכין
אשר ב"ש	הר"ר וייבש יפה	ליור ליברמן
פלקין	יעקב פורט 1	נתן ב"ש
משה אשכנזי	יוסף שמרי'	

לאשר עלו ונשתרגו מחדש על שכמי הק"ק הוצאות רבות ובפרט בדבר שכירות בית הכנסת אשר לא יכלנו מלט משא למען הקימו על תילו ומבלי לכת נע ונד בעיר ולבקש מנות ומקום מקדש. מעט ולא חשנן לטובד השכירות. ולמען לא יעלה על דעת איזה אחד להשמיט מעליו עול השכירות ולהניחו על צוארי הנותרים בבנות במה לעצמם ולהתפלל בעשרה בחוך ביתו או מקום אשר [ירצה]. אמרנו עת לעשות ליי' ולעמוד בפרץ ומשימים פרטי². אנהנו ג' הפרנסים שכל בני הק"ק יצ"ו הן אשר אתנו פה היום הן אשר יום יבאו פה לא יוכלו להתפלל בעשרה בשום מקום וזלתי בבית כנסת הק"ק יצ"ו אשרה הוא עתה ואשר יהיה לימים הבאים. ובאלה לא יוכללו בית החתנים עד כל יום שבת הראשון לחתונתו. ובבית האבל כל שבועת ימי האבל, וכן אצל חולה ב"מ³. ולעת הרשע⁴. ואשר יעלה על לבו להפריד חבילתו ולבנות לו בית הכנסת לעצמו הוא וכל הנצמדים אליו לבא להתפלל בבית הכנסת ההוא ומעשה יובנו היותם נבדלים מהעדה ומובדלים מכל דבר שבקדושה. ונכנסים בגדר מנודים אף אם ירצו לפרוע חלקם כאשר פורעים ע"פ ערכם עד עתה. כי נוסף על כל אלה יחיבו לפרוע פירות חלקם משכירות והוצאות כנסת הק"ק יצ"ו. וכל הנ"ל עשינו למגדר מילת' לסבות אחרות על הנ"ל כמוסות וידועות אלינו. אכן התנינו אשר אם יתרוצו בני הק"ק יצ"ו לעשות בית כנסת אחר, שיראה בעיניהם היותו מן הצורך, הנדוי או ממילא יהיה בטל. אכן שההסכמה תהיה עפ"י שני שלישי מהנועדים ושהנועדים לא יהיו פחות משלשים.

ונשאר עפ"י כ"ג הן ה' לאו ב' נשינצירי.

ישם פרטי מצד מ"כ ג' הפרנסים לבחור עתה ע"פ בושלי ובלוטי תשעה אנשים מאנשי הק"ק יצ"ו אשר המה יקראו ועד קטן וטובי העיר. חאת משמרת משאם. ראשונה יהיה להם כח להשתדל בכל דבר המסתעף ומשתרג מעסקי הקיום הן ע"י עצמם הן ע"י אחרים, וכל דבר הנוגע לחזוק המעמד על שכמם יהי'. גם מבלעדי רשותם לא יוכל לבא לדור פה שום חיצון וכפי מסח הפרטי הושמ' זה שנים על אלה. גם עליהם להשתדל בעסקי הגיט' אם יצטרך וכפי המצטרך. וכל הוצאה שישכימו לעשות יהיה ע"פ בושלי ובלוטי ע"פ שני שלישי מהנועדים ושהנועדים לא יהיו פחות משני שלישי ועד קטן. וכל אשר יסכימו להוציא באופן הנ"ל על כל בני הק"ק לפרוע כל איש חלקו אשר ירשת עליו כפי ערכו כאלו נעשה בועד גדול מהק"ק יצ"ו. ואם איזה אחד מהועד קטן הנ"ל או קרוביו נוגעים בדבר

2) = Parte; ר' מנחם כתב בכתיב נכון מלא.

4) שלשה ימים לפני הסכמת של הנוצרים

1) = בנו של ר' מנחם.

ולא מקוצר: ט א ר " ט. (3) = בר מינן.

שאסור היה להם ליתורם לצאת מחוץ לביתם.

פרטי אשר ימתיקו סוד בניניהם, יוכלו לגזור על האיש שהוא שלדבר שהוא אל תועד עמהם. ויתחיל מנויים ד' שטימ' 1 ש"ן הע"ל וימשך עד כל דיצי' 2 שגא' הע"ל. וכל שאר עסקי הק"ק יצ"ו או סכסוכים, לא יהיו ולא יבואו; אם כוללים אם פרטיים, מלבד הדברים המבוארים למעלה. מוטל על שכם הפרנסים ומכ"ת הרב לעמוד בפרץ ולהשתדל כיד ה' הטובה עליהם, אך לא יזיה להם כח להוציא יותר מאשר היה להם בשנים עברו אם לא ישימו פרטי בועד גדול יצ"ו.

ונשאר ע"פ י"ח הן ט' לאו ב' נישניצירי.
[הבאנו כאן את ההסכמות האלו, הכתובות בידי ר' מנחם פורטו, בצורתן, כי מלבד חשיבותן כשלעצמן יש בהן משום להעמידנו על סגנונו של ר' מנחם, שיש בו משום התקדמות בערך לסופרי הקהל שקדמו לו. משתמש הוא בחדש הנצרי לסימן הזמן, וכבר בספרו צפנת פענח שפרסם כשליש שנה לפני זה הוא כותב: "יום ג' ט"ו אטובדי שי"ז", לעומת הכותרת המסורסת של הקודמים לו: "נתועדו הקהל ואלו הן" כותב ר' מנחם בסגנון קלסי: "נתועדו יחד בני הק"ק יצ"ו ואלה שמות הנועדים" וכן בגוף ההסכמות נראה טיפול אליטוש בסגנונו, ואין בו משום ההתרשלות שבשפתם של היילפרון ורעץ.]

ההסכמה הראשונה היתה סיבה להסכסוכים התכופים שבין הקהילה הספרדית והאשכנזית במאה הי"ז שדברנו עליהם "באבני בנין" 1.
ההסכמה השניה היא מעין מהדורה שניה של התעודה הראשונה משנת רצ"ט: מה שאמרגנו שם ניתן להאמר גם כאן, גם כעת קהילת וירחה הזולת ומתחדשת בזכותו של הרב ר' מנחם פורטו, מלבד זה, שאלת הגיט"ו מעמידה את הקהילה בפני תפקידים חדשים שלמצאו את חתימתם ביסוד הגיט"ו וע"כ מורגש הצורך, כמו בשנת רצ"ט, ליצור אורגן מצומצם, שיעמוד על המשמר ויפעל פעולה מתמידה וקבועה בכון מסוים.
ע"י ההסכמה שכל עסקי הק"ק הפנימיים, הן כוללים הן פרטיים, מוטלים "על שכם הפרנסים ומכ"ת הרב" רכש לו ר' מנחם עמדה של סמכות ויפוי כח, שרק רבנים מעטים ידעו להגיע אליה.]

ב.

X. 22 — 1589

ש"ג — י"ב מרחשון

ר' שמשון כהן מויניציאה מגיש בקשה להועד הקטן לחת לו רשות של ישיבת ארעי בוירוונה, כי וירוונה הוא מקום תורה היחידי באיטליה כשביל בניו. הועד נאות לבקשתו על יסוד ערבותו של אחד מבני הקהלה.

וזם א' י"ב מרחשון ש"ן הובאה לפני מע' כ' ועד קטן יצ"ו השקריטרדי אשר הוצע למטה.

אל רום הוד מכ"ת אנשי ועד הק"ק יצ"ו ובראשם הגאון מופלא מהר"ם כהצ"י שלום.

הנה באתי להפיל תחנתי להיות כי חנני יי' ביוצאי חלצי שהם זכרים שיהי' חושקה גפשי לצאת ידי שמים לגדלם לתורה ובאיטלי' בעו"ה כמעט נשתכחה תורה מישראל ובפרט מאשכנזים, וזלתי ק"ק העיר הזאת שי' העליזה אשר תמיד משחו מגינם לחוק תלמוד תורתם ופועל ידם יי' הצליח, יוסף יי' עליכם ויברך אתכם אכ"ר. וזו היא סבה עקרית וראשונה אצלי חלתי סבות אחרות תפלות לזו, עלו ונשתרגו עלי, אשר לחצוני-אמרתי אנודה מקיני לארץ אשכנז למען בתנועתי זאת בידי יתקיימו בעוה"י, אמנם לעת עתה עדיין לא החלטתי באיזו קהילה תנח רגלי בעוה"י, ובק"ק וויניצי' כמעט עברו הימים משכירות הבית אשר אני דר בו, ולשוב ולהשכיר שם אי אפשר כי אם בהוצאה מרובה אמרתי לבא ולהתגורר פה אצל מעלתכם, לגור ולא להשתקע, להיות בני שי' לומדים תורה על איהו חדשים, עד כי אמצא מנוחה לכף רגלינו באיזו ק"ק יצ"ו כאשר מן השמים יורוני. אאמין כי לזאת יאותו לנו מכ"ת ולא תמנעו טוב ודבר מצוה מבעליזו בהיות לאל ידכם לעשות כאשר כבר יצא שמעכם בכל הארץ, ובפרט כי דירתי זאת תהיה תמיד מבלי שום היוק שבועולם להק"ק יצ"ו, כי אוכל בכסף אשכנז, אדרבה אם במעט יכלתי אוכל לתועיל למי שיהיה כאשר יגזרו עלי כ"ת חמיד אשמור לעשות ולקיים. וגם כי ידעתי שכונת מכ"ת התקנה עשיתם לא עלי דיוד נאמרה ולא על כמוני היום כי אם על אנשים אשר בקהלם לא תחד כבודי, מ"מ בחרתי שלא לעבור על מצוותיכם ולבא עד שתהיה רשות נתונה ממכ"ת אלי, ולכל אשר יורוני אלך, ומכ"ת אלופי וגאוני תשא ברכה מאת יי', תפלת שרפרף רגלכם שמשחו כהן.

[תשובת הועד]:

נתאספו יחד מ"כ אנשי ועד קטן יצ"ו דהיינו הגאון כמהר"ר מרדכי בסאן, האלוף הר"ר מתת"י, כמ"ר מרדכי סרוואל יצ"ו, כמ"ר פלקון גריגו, כמ"ר משה יחיאל, כמ"ר יוסף שמריה, כמ"ר אשר ב"ש, הסכימו עפ"י בושלו ובלוטו עפ"י כולם למלאות שאלת כמ"ר שמשון בכל אשר שאל בסתפליקה הנ"ל, אך בזאת כי תמיד תהיה בבחירת מ"כ הועד הקטן יצ"ו להוציא מן העיר כל עוד יסכימו ככה עפ"י רוב מהם, גם אם נהיה מוכרחים להתאסף ברחוב אחד הנקרא גיט"ו אל ידה לו חזקה במקום התוא, וכן שום אחד מדדי הגייט לא יוכל להשכיר לו אם לא ברשות רוב מ"כ אנשי ועד קטן יצ"ו, גם יחויב לאשר ולקיים כל תקנות וסודרי הק"ק יצ"ו הן הנעשים כבר הן אשר יהיו נעשים להבא, וכל התנאים הנ"ל קיבל עליו כמ' שמשון הנ"ל בתנאי בני גד ובני ראובן וכלל התנאים העשויים עפ"י תיקון חז"ל בתקיעת כף אל סופר הק"ק יצ"ו בשם מ"כ ועד קטן הנ"ל במקום שבועה דאורייתא לאשר ולקיים ככל הנ"ל ע"ד המקום ב"ה ועל דעת מ"כ אנשי ועד קטן יצ"ו, ועל כל התנאים הנ"ל שיאשרם ויקיימם כמ"ר שמשון הנ"ל נכנס ערב קבלן

כמ"ר משה בכמ"ר אברהם חיאל ז"ל אשר נשתעבד נגד הק"ק יצ"ו אשר אם יעבור כמ"ר שמשון הנ"ל על אחד מתנאים לסלקו ולהוציאו עם בני ביתו מהעיר הזאת על כל הוצאותיו, וכל נזק וגרם נזק שיוכל לבא ולהגיע אל הק"ק יצ"ו בסבת שכמ"ר שמשון הנ"ל לא ישמר התנאי הנ"ל או אחד מהם, על כמ"ר משה הנ"ל לפרוע עד פרוטה אחרונה, ולראיה ולעדות אל האמת יבואו כמ"ר שמשון וכמ"ר משה הנ"ל על החתום לאשר ולקים כל הכתוב לעיל וחתמת ידם תעיד עליהם כמאה עדים כשרים:

שמשון בכ"מ גרשון כהן ז"ל מאשר ומקיים כל הנ"ל.

[כתב הבקשה מראה לנו את השם הטוב שיצא לשיבת וירושלם, בשעה שעמד בראשה ר' מנחם פורטו, עד שנחשבה למקום תורה היחיד באיטליה הצפונית. לפני זה נחשבה קרימונה, מושבו של ר' מנחם לפנים, לבירת התורה באיטליה הצפונית].

כא.

1592 — 26 .iv

ש"ב — [י"ג אור]

מסיבת זקנתו וחולשתו התפטר ר' מנחם פורטו ממשרתו ויצא מירושלם הקהל מחליט למנות לפי שעה, עד שימצא גאון מרחץ לעירי, את ר' מרדכי בשאן לממלא מקומו.

להיות כי הגאון מהר"ר מנחם כה"ץ מעצמו לקח רשות מהקהל י"ץ באמרו כי תש כחו וגם לחו, כבדו עיניו מזוקן לא יוכל לשאת עוד עליו משא נשיאות, ולהיות עוד נשיא ואב ב"ד לקהל הזה, ולהרדפתו דבריו אלה חלף הלך לו מתעיר הזאת, וע"י המפואר בנו שלח מחדש להגיד לנו הפרנסים כי נפקוד איש א' על העדה, ולא תהיה עדת ה' כצאן בלי רועה, ולהיות כי אנתנו פקחנו עינינו על עסקי הק"ק וראינו בעיון שכלנו כי א"א לעמוד בלי רועה ואב ב"ד מטעמים רבים גלויים והנסתרות לה' אליקנו ולנו, ואחרי פנינו כה וכה בחרנו להשים פרט לבחור עפ"י בושלי ובלוטי את האלוף המזמלא מהר"ר מרדכי בשאן יצ"ו להיות לנו לרועה ולאב ב"ד ולסופר הק"ק כמו שהיו הגאונים מהר"ר יועץ ז"ל ומהר"ר מנחם כה"ץ עם תנאים וקאפיטולו ושכירות אשר נשווה עמו, כי לא ימרה את פינג, ובתנאי כפול שלא יעשה שום נדוי גערה או נזיפה לשום אחד מבני הק"ק מקטן ועד גדול בלי הסכמת הפרנסים, וגם לא יוכל לחדש שום תקנה בדורא דאיסורי אם לא יודיע תחלה למכ"ת בני ישיבה ויסקימו עם מעל' שני בעל תורה ממעלתם, גם אח"כ לא יפרסמה בהק"ק רק בהסכמת הפרנסים מתי יפרסמה כחכמים יודעי העתים וסתרי הק"ק והעת לכל חפץ, ויראת ה' על פניהם שלא יעכבו זמן פרסום תקנת דורא דאיסורא אם לא טעמם ונימוקם לשם שמים, וכל הקרובים יוכלו

(2) סכנת הפיזור.

(1) חרוגם ש. in seguito = וכתוצאה מזה.

כנגדה מכונת ההסכמה הראשונה. שבתעודה י"ט, דרשה אישות מרכזית בראש הקהילה.

להשים בלטי כי כן קרוב כשר לסיודור חרץ מכנו. וכן אנחנו מבארים שבדברי ריבות אשר בין דודו וגיסו כמ"ר יחפא י"ץ מבולזאן; ובין יתמי כמ"ר ליב ב"ש ז"ל לא יטפל בסדור רק יעמדו עפ"י סדור הפרנסים אשר יקראו אצלם איזה בעלי תורה אם יחפצו, אכן אם יתרצו שתי הכתות הנ"ל שיסדר הוא לא יוכל לסרב. וימשך זמן נשיאתו עד כ"ה דיצימ' שנ"ג הע"ל, ובין כך אנחנו פרנסים ניפן כה וכה אם באולי ממצא איתו גאון מתוך לעיר אשר יהיה מוצע להקהל. והגם כי אנחנו מכירים מעלתו עניו מאד אינן. רודף אחרי הכבוד והשררה כי עבדות היא אצלו. מ"מ בטוחים אנו בו שבראותו גודל צורך הקהל לדבר הזה יקבל עליו עול הנשיאות מאהבה כאשר מעורו עד היום הזה בכל לבבו ונפשו בקש לשרת לבני הק"ק כפי צורך השעה ומתלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, וה' יברך את עמי בשלום.

[ר' מנחם כהן פורטו או ר' אברהם מנחם ב"ר יעקב רפ"א מפורטו, הוא בודאי הרב הכי חשוב והכי מפורסם שהיתה לה לקהילת וירונה. וכדאי להעמיד לו כאן ציון קל ולברר פרטים אחדים מחייו שנעלמו מעיני מחבאי תולדותיה, ובראש וראשונה ר' אליקים כרמולי שהקדיש לו ד' עמודים בספרו "העורבים ובני יונים", התרכ"א, עמ' 5 — 8, שנת לידתו בלתי ידועה. אולם מתוך תעודתנו יוצא שבשנת שנ"ב, כבדו עיניו מזוקן, ויש לשער שהיה כבן שבעים לערך; נולד איפוא בשנת ר"פ בערך. את שנות הנעורים ושנות העמידה בילה, כנראה, בוויניציאה בתור מגיה בבית הדפוס של בראגאדין. אולם קודם לכן פירסם חוברת קטנה, צפנת פענח, בעלת ד' דפים, בגודל 8°, המכילה המצאת כתב-סותרים, שהקדישה לדודו ר' יעקב מוגול ביום ג' ט"ו אקטובר ש"ו. בוויניציאה, ונדפסה, כנראה, באותה השנה בסביוניטה. החוברת הזאת היא של ר' מנחם שלנו כדעתו של כרמולי, גירונדי (תג"י, עמ' 41, סי' צ"ו) ודי רומי בדיציונריו שלו, שכן מעבר לשער כתוב בפירוש: מנחם בר יעקב הכהן ז"ל מפורטו, וללא יסוד כתוב בעל דעת קדושים, איונשטאט-וינצער, עמ' 144 שמשגה הוא בידי כרמולי. אמנם שגה כאן כרמולי לא בייחסו החוברת לר' מנחם פורטו שלנו, כ"א במה שמבירא מתוך ההקדמה: "נדפס ע"י אנשי שם העומדים על מלאכת הויפר"י וכו'". המלה "נדפס" בדה כרמולי מלבו, כי ר' מנחם בהקדמתו מודגיש את תועלתה של המצאתו, וכותב: "כי בחצרות המלכים וטירותם עם ועם כלשונו, מדינה ומדינה ככתבה, אנשי שם העומדים על מלאכת הויפר"י, ז. א. שבכל חצרות המלכים משתמשים בכתב-סותרים וישנם אנשים העוסקים בפתרונו של הכתב (Cifrare). כדאי להעיר, שר' מנחם מעיד בעצמו: "גם זאת אגיד ולא אכחד מאדו, כי לא מלבי היתה זאת ומקורו מצאתי בס' אחד נוצרי", וזה מורה על התענינותו בהופעות ספרותיות של זמנו. בשנת שלי-ד הוא משנה מקום,

אלא שאין בידינו לקבוע בבירור אלוותו של השני. מצד א' יוצא מתוך הערה אחת שבסוף החלק השני למשנה תורה עם כסף משנה. שנדפס בויניציאה בשנת של"ה. שר' מנחם עזב את מלאכת ההגהה מפני שיצא את דיניציאה. ולפי דעתו של כרמולי הלך לקרימונה. מצד אחר יוצא מדרוש אחד שדרש בקרימונה באותה שנה. בענין המחלוקת מסביב לס' מאוד עינים לר' עזריה מהאדומים, שפירסם קויפמן (קובץ כתביה, III, עמ' 92-49) שהתכוון לצאת מקרימונה. דעתו של קויפמן שעמד אז לעבור לירונה, ועל יסוד זה כותב בעל דעת קדושים שר' מנחם נסע לירונה בשנת של"ה, מופרכת מתוך תעודותינו, שמהם יוצא, שרק כ"א שנים אח"כ (בתחלת שנת שמ"ה) בא לירונה, הצדק עם כרמולי שבשנת שמ"ב שהה עדיין בקרימונה. מצד אחר מאחר כרמולי ביאתו של ר' מנחם לירונה יותר מדאי, כי לפי דעתו „אהא למושב לו וירונא בזמן שאנשי קרימונה שלחו שליחיהם אל המלך פליפו לגרש את היהודים משם" וזה היה בשנת שמ"ט—ש"ן (עי' עמק הבכא לר"י הכהן, עמ' 178). כחמש שנים לאחר ביאתו של ר' מנחם לירונה.

שר' מנחם לא נשאר בוירונה עד יום מותו, כי אם יצא משם, קרוב לודאי ע"מ לחזור לקרימונה, בשנת שני"ב נעלם מכל. כותבי תולדותיו, ורמשיש יודע לספר משמו של אהב גר שר' מנחם נפטר בשנת שני"ז בוירונה (קטלוג בודל, III 2827/8), וכולם חושבים שהדפסת ספרו „מנחה בלולה" בוירונה בשנת שנ"ד סימן מובהק שהיה בוירונה באותה השנה. הנה תעודותינו מראות בפירוש שמשנת שני"ב יצא מקירונה ולא חזר שמה. בהדפסת ספרו התעסק כנראה קרובו ר' אברהם פורטו, שהיה או מגיה בבית"ד העברי. ואולי נשאר שם עוד זמן מה בנו ר' יעקב, שמסר להקהילה החלטת אביו לבלי לשוב לוירונה].

כב.

XII. 20 — 1592

שניג — [ט"ן טבת]

אישור מגויו של ר' מרדכי בשאן לאב ב"ד שלש שנים.

נעשה פרט מצד שלשה הפרנסים לקונפירמארי לאב ב"ד וס' מהר"ר מרדכי בשאן י"ץ על שלשה שנים מתחילים מתחלת קליני' דינר"י הע"ל א"ה עם כל התנאים שנעשו לו כבר ועם הקאפיטולי, וגם יהיה מחויב לעשות כל מה שהיה מחויב לעשות הגאון מהר"ר מנחם כ"ץ עם שכירות ל' דוקטי לשקה והבית שדר בו לע"ע לחנם שפרע עד עתה כ"ב דוק' לשנה, ולא יהיה פטור ממס ועול.

1) = a confermar = לאשר ולקיים
 2) = calende gennere — ראש חדש ינואר.
 3) = capitoli = סעיף החתום

כג.

שנ"ג — ו' שבט

1593 — 10 .א

ר' מרדכי בשאן, לרגלי טרוותו בעסקי הק"ק, אינו יכול
לכוא בקביעות אל הישיבה. הוחלט למסור הנהלת
הישיבה בידיו של ר' ברוך בשאן.

בהיות כי לפעמים האלוף הגאון כמ"ר מרדכי (בשאן) יצ"ו אב ב"ד שלנו
מטופל ועמוס בעסקי הק"ק יצ"ו, ולאפס הפנאי מאחרים פעמי מרכבות כבוי מלבא
בתמידות מאדי יום ביום לישב בישיבה, יושם פרט מצדנו שלשה פרנסים, שהאלוף
מהר"ר ברוך בשאן יהיה מחויב לקרא התוספות בישיבה לתועלת התעוררות זכרון
בני הישיבה. למען בקראו יתישבו בדעתם פלפול הוכוח בסדר על נכון, ואל יקדימו
המאחר למוקדם רק על סדר הקריאה יקשו המקשנים ויתרצו המתרצים כמנהג
עירנו עד עתה. כמובן שהבחירה תשאיר תמיד ביד בעלי הוראה; מפה לקרא גם הם
התוס' כנ"ו. כי הקריאה תהיה למען ישאו ויתנו מתחלה ועד סוף כל דברי ההלכה
ועל הסוד כנ"ו ולא להתרוממות, כי כבוד כל בני הישיבה במקומו מונח, וכדי
להטיל מלאי לכיסו של ת"ת ולפרנסו דרך כבוד, יושם פרט ליתן להגאון מהר"ר
הג"ל עבור שכר הקריאה הנ"ו ע"י הגבאים כל מה שהיו נותנים למכ"ת מדי שבוע
בשבוע עד עתה בלי תוספת ובלי גרעון בשם הספקה לפרנסו בדרך כבוד, ויובן
שלא יגרע בשביל זה שכירתו הגאון מהר"ר מרדכי יצ"ו במאומה.

[ר' ברוך בשאן הוא ר' ברוך המכונה בינדיט מבאשן החותם
ראשון בשם „ריש מתיבתא“ דק"ק וירוגה את הפסק על המקוה מרוויגו
משנת שס"א בפלגי מים, וינ' שס"ח: דף י"ד ע"א. חותם הוא בשם „האלוף
כמהר"ר מרדכי מבאשן להיותו כעת חוץ לעיר"].

כד.

שנ"ד — ג' טבת

1593 — 26 .XII

הסכמה המטלת איסור על בני הק"ק להביא גזרה נגד א' מבני הק"ק,
מאת רב מחוץ לוירוגה בלי הסכמת הפרנסים והרב דמתא.

עוד יושם פרט שלא יוכל שום בר ישראל מדרי הק"ק, ואשר יבאו לחד
פה מבאן הלאה, להביא שום גזרה או הסכמה נגד כללות הק"ק, או נגד שום פרט
מהדרים פה, או שיבאו עוד לזרז בהק"ק משום רב או מורה מחוץ לעיר בלי רשות
הסכמת עמו תחלה ממכ"ת הרב יצ"ו עם רוב הפרנסים, וכל אשר בשאט נפש
יעבור על הג"ל, יהיה מופרש ומבודל מכל קדושות ישראל, ולא תקובל הסכמה או
גזרה הג"ל ממכ"ת הב"ד מפה, ולא יניחו לפרטמה רק תזשב לגבלי חרש שאין
בו ממש.

ההסכמה זו יש לה יסוד בתקנות הקדמונים, והיתה נפוצה בקהלות איטליה במאה הט"ו והט"ז. הסכמה דומה לזו געשית בבולונויאה בשנת רע"ב וחזרה ונתחדשה שם בשנת רצ"ו (חובדת כת"י שביד), החברה בשו"ת ר' יחיאל טרבוט הזקן ובשו"ת עזריאל דאינה. גם בועד הרבנים שבפירארה שי"ד נתקבלה הסכמה דומה (טעמיה ד'). ר' משה באסוליה קרא תגר עליה]

כה.

VIII, 10 — 1597

שנ"ו — כ"ו מנחם אב

הסכמת בעלי התורה, לבלי להכיד כחוצי רב או חבר שיכתור בו או מבני וירונה ע"י רבנים שמחוק, ושלא תחול הסמיכה על שום איש מבני הק"ק עד שיסכימו עליה רוב בעלי התורה המוסמכים שבירונה.

העתק הסכמה הוסכמה מאת אלופי רבני ק"ק וירונה המוסמכים להתראת. אחרי אשר ראינו הדוד מתמעט הולך ורבים מבקשים להתעטף בטליתות של ת"ח, ובביתם אין כל הצריך לאיש אשר יתעטף בכאלה, וגם שמענו תלונות מ"כ אנשי ועד קטן יצ"ו בצירוף מ"כ פרנסי וממוני הק"ק יצ"ו כי יש שבגאותם רוכבי על במתי עב לפסוע על ראשי עם קודש בע"ב הגונים, אנשי שם, הטובים מהם לכל דבר שבקדושה, זקנים באים בימים, וקטנת סופרים כאלה לא תרבה חכמה, אדרבה מרבים מחלוקת בישראל ותחת זה רגזה הארץ, ואחרי אשר אנשים בלתי הגונים לזה נברים בחוצות אשר אכלו עמם כורא דמלחא, ולא יוכלו להשליח מחכמי עירם חלוקא דרבנן, בידעם כי ערומים המה ולא יתביששו בדדעם אחרי הכבוד, הולכים לחכמי עיר ומדינה אחרת למקום אשר אין מכירין אותן, ובכמה מיני המצאות מעודרים עין איזה חכם לרבו העתרת הפצרת אהבים המעידים, וזה יספיק בבא רק אחד מהחכמים על חתימת הדיוטגמא, אח"כ כל מי שרואה חכם אחד יוצא בדרך כבושה זו, יצאו אחריהם גם אחרים בלי לחקור עליהם, מחכמי עירם, אשר להם משפט גאלה זה, ורבים חללים הפילו, וגמצא ש"ש מתחלל, ואי לנו מעלבונה של תורה, ע"כ קמנו ונתעודד וגזרתי בגזרת נדוי חרם ושמתא על כל אשר יתפלל פה בצבור הן החזן הקבוע, או יהיה מי שיהיה שיקרא בתורה, שלא יקרא לס"ת, ולא יתן מי שבירך לשום אדם מעיר הזאת בשם מורינו או חכם או חבר, אשר לא נתפרסם קודם לזה בביהכ"ג בעידע, או שכבר נקרא בשם זה לספר בקהל זה, וגם בשלש רגלים כשנותנים מתנת יד לא יתנו לשום אדם בשם מורינו או חכם או חבר כנ"ל, וכאלה אם יתנו מי שבירך לנדבות, וגם לא יכתבו לו בשום שם כנ"ל. והגם אם ימצא לשום אדם מעיר הזאת שחכם או חכמים, אשר אינם מעיר הזאת הסכימו או יסכימו על איזה איש מדרי פה וירונה לסומכו ולהקרותו בשם חכם חבר או מורינו, וגם אם באלי האיש הוא יתפרסם בעיר אחרת לא יקרא פה רק בשם שהיה לו וקראו לו כבר, וגם אם ימצא שחכם או חכמים מעיר הזאת הסכימו עם חכמים הצונים לא יהיה נחשב לכלום והגם שלאורו אם

לא יסכימו לסמכו ולקרותו [מורדנט] רוב חכמי העיר הזאת המוסמכים ומפורסמים להוראה.

[במאות ה"טו הי"ז הקנתה הסמיכה למוסמכים באיטליה זכיות חשובות, ועל כן רבו הקופצים עליה, והקהילות ראו צורך בדבר לתקן תקנות כדי להגביל את מספר המוסמכים. מה שמעניין הוא שאנו רואים בהם שהמוסמכים, "בעלי ההוראה", שביירונו, הוו מעין גוף חברתי מסוים, קורפוראציה, מעמד בעל זכיות מיוחדות, וצריך היה להסכמת רוב החברים כדי להתקבל בחברתם ולהנות מזכויותיהם].

כו.

1603

ש"ס

תקציב הקהילה לשנת ש"ג. הרשימה הזאת נמצאת על שער פנקס קטן שנמסר לטובה המסים בשנת ש"ג.

עולים מסודרים לשנה:

פיטוי ביה"כ"ג — ע"ד דוקטי / שכירות הרב — מ"ג דוקאטי / לימוד הישיבה — י"ג דוקטי / שוער יהודי — י"ח דוקטי / לשמש — ה' דוקטי / לבדוק — ה' דוקטי / לחזן — מ' דוקטי / לשוערים ערלים — מ"ח דוקטי / לשוטרים ערלים — ח' דוקטי / לנכנס חזן — ח' דוקטי / לשוערים פיטוי — י"ב דוקטי / לדורשים / לזוראי — ב' דוקטי / כרוז רשע / דרשנים תלודים: מהר"ר גרשון, מהר"ר יחזקאל, הר"ר אברהם פודטי.

[השוואה עם התקציב שמשנת ש"י (תעודה ט') מאלפת למדי. בהתקציב הקדום צרכי התרבות, מלבד לחזן, אינם תופסים בו שום מקום. מעניין לציין התפתחות ערכה של הדרשה בחיי הקהל שביירונו ושבאיטליה. בזמנו של ר' יחזקאל (רצ"ט—ש"ז) אין זכר להדרשה לא בחוזה הרבנות ולא בשאר תעודות. בזמנו של ר' יועץ (ש"ז—שמ"ד) אין להדרשה זכר בתעודת הרבנות באופן רשמי, אבל מתוך שאר תעודות יוצא שבסוף ימיו היה ר' יועץ דרשן. עם ביאתו של ר' מנחם כהן פורטו הדרשה מהווה חלק מהותי רשמי מתפקידי הרבנות (סעיף ד' מחוזה הרבנות, ע"י תעודה ט"ז), ובתחלת המאה הי"ז, בתעודתנו, יש לנו שלשה דרשנים רשמיים. וכדאי להעיר שספרי הדרוש הקלטיים שבאיטליה ברובם נתחברו ותופיעו באותה התקופה, המתחילה עם הנפצות יהודה" לר' יהודה מוסקאטו (וינ' שמ"ט) ומסתיימת בה"בינה לעתים" לר' עזריה פייגו, ויניציאה ת"ח].

(3) ע"י אבני

(6) = הכמרים

(8) = ר' יחזקאל נזיריה.

(2) = שומר שערי הגיטו.

(5) = שכר דירה בשביל השוערים.

(7) אינני יודע פירושו.

(1) fitto = שכר דירה.

(4) = סגן חזן.

Predicatori —

(9) אולי הוא המגיה של הספר מנחה בלולה.

כז.

1604—3 .V

שס"ד — ג אי"ד

מסקי זין של בוררות כריב של סמכות ויפוי-כח
בין הרב ר' מרדכי בשאן ובין הפרנסים.

ג' אי"ד שס"ד

יען שמענו שיש חילוקי דעות בין פרנסי הק"ק י"ץ. עד היכן מגיע ומתפשט
כח מנוי הגאון כמהר"ר מרדכי בשאן י"צ במה שקבלתו עליהם לאב ב"ד, שנים
מהם בצרוף מעכ"ת מהרר"ם י"ץ אומרים שיוכן לכל הפחות שיש למע' כח כא'
מהם, ואחד מפרנסי הק"ק אומר שלא קבלתו עליהם רק למחצה צדק ליעץ עמו
והם רשאים לקבל דעות ולא הוא וכל לכופם רק ההכרעה תשאר עפ"י רוב
הפרנסים... אנהנו מבארים שכאשר יחפצו מע' הפרנסים או שנים מהם שמהר'
מרדכי י"ץ הנז' יתועד עמהם לעשות איזה סדור, או לעשות שאר דברים הנז'
כפנקס הקהל דף קע"א עמוד ב', בפרט ברירת הפרנסים, אז מכ"ת מהרר"ם י"ץ
הנז' יפה כחו כאחד מפרנסי הק"ק וקולו יהיה נחשב כאחד מהם בדברים הנז' דוקא.

חיים בן החר"ר אליעזר סג"ל מבורד

ברוך המכונה בנדיט בכ"מ ישראל יעקב ז"ל מבשאן מבורד.

יעקב ב"ר יצחק צרפתי ז"ל מבורד

ברכ"י ראובן ירא בכמ"ר דוד יזא ז"ל מבורד

אהרן אורי מכונה וייבש בכמ"ר משה יפה זלה"ה מבורד.

[רק עכשו. לאחר שעבר מרכז-הכובד מפעולתו של הרב משה
התורה לשדה המעשה—הישיבה נמסרה בינתיים, כמו שראינו בתעודה כ"ג.
ביד אחר — הוכשר הקרקע לחיובים עם הפרנסים ולריב של סמכות
ויפוי כח עמהם. ומלבד זאת אל לנו לשכח שר' מרדכי בשאן פרנסותו
קודמת לרבנותו. כי בזמן שכיהן ר' מנחם פורטו רב בוידוה"ה היה הוא
פרנס, כמו שיצא מתעודה ט"ו. שלשת המבוררים הראשונים התנומים על
הפסק שב'פלגי מים" שהוצרכו למעלה בתע' כ"ג].

כח.

1607 — 22 .I

שס"ז —

בחירת ג' ממונים על תלמוד תורה וקביעת הפקדים ותקציבים.

כ"ב זינ"ר שס"ז.

להיות כי זה שנה כלה זמן נשיאת מ"כ ממונים על ת"ת ועת לעשות לה'
להגדיל תורה ולהאדירה, יושם פרט מצד ג' הפרנסים לבחור מתוך הק"ק ג' אנשים
ממתנים על ת"ת אשר עליהם יחוב למצוא חכם או חכמים דורשים לכל שבת
ומועד, ולקבוע להם שכר כפי שיראה בעיניכם, וכן להשיג על לימוד נערים ולמצא
להם מלמד או מלמדים כפי הצורך לפי ראות עיני מעלת', וכן התמדת הלימוד

בביהכ"נ ערב ובקר, כשישלים זמן המוגבל עם מהרר"ם בשאן מממונים על ת"ת שעברו, ולהם הכח להוציא כל הנדרים והנדבות שיתנדבו לת"ת, וגם מעות הקופות מהתפקה לת"ת וללימוד נערים, ולהם הכח ג"כ לגבות מהק"ק מדי שנה בשנה אם יצטרך הן לפרוע מלמדים ודורשים משכרם הן עבר הן להבא עד סך חמשים דוק' לפי ערך עול ב"מ (=בלתי מסודר) אם יראו בעיניהם שהקופות הנדבות לא הספיקו או [לא] יספיקו, ה' יחפוץ למען צדקו להגדיל תורה ויראנו נפלאות ומציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

[התלמוד תורה בתקופה שאנו עומדים בה היא מעין מרכז התרבות בועיר אנפין, מצד א' עוסקת היא בשאלת החינוך במובנה המצמצם, ועליה לפקח על בתי הספר הפרטיים ולהמציא להם מלמדים לעת הצורך, מצד השני עליה לדאוג לחנוך העם במובן הרחב של המלה, וזאת להמציא חכמים דרשנים, שיחנכו את העם בדרשותיהם בשבת ומועד, ולדאוג להמשכת הלימוד בביהכ"נ בכל יום. הלימוד הזה שבדאשתנה היה התפקיד היחיד תופס כעת המקום האחרון בסולם תפקידיו של הת"ת.

בהתרחבות שדה תפקידיו מוכרח היה המוסד להרחיב את מקור הכנסותיו. וע"כ ניתן לו להשתמש מלבד לקופת הצדקה הנדבות, המקור היחיד בתחלה (עי' תעודה ב'), גם בקופת הקהל וזאת להוציא חמשים דוקטים ממסים (=מעול) בלתי מסודרים, כלומר בלתי קבועים].